Kurk Lietuvai

Darnaus vystymosi tikslų integravimas į kompleksinius teritorinius planus

DARNAUS VYSTYMOSI TIKSLAI IR PLANAVIMO SISTEMA LIETUVOJE: ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

Ieva Punytė
Kristina Simonaitytė

2018 m. gegužė

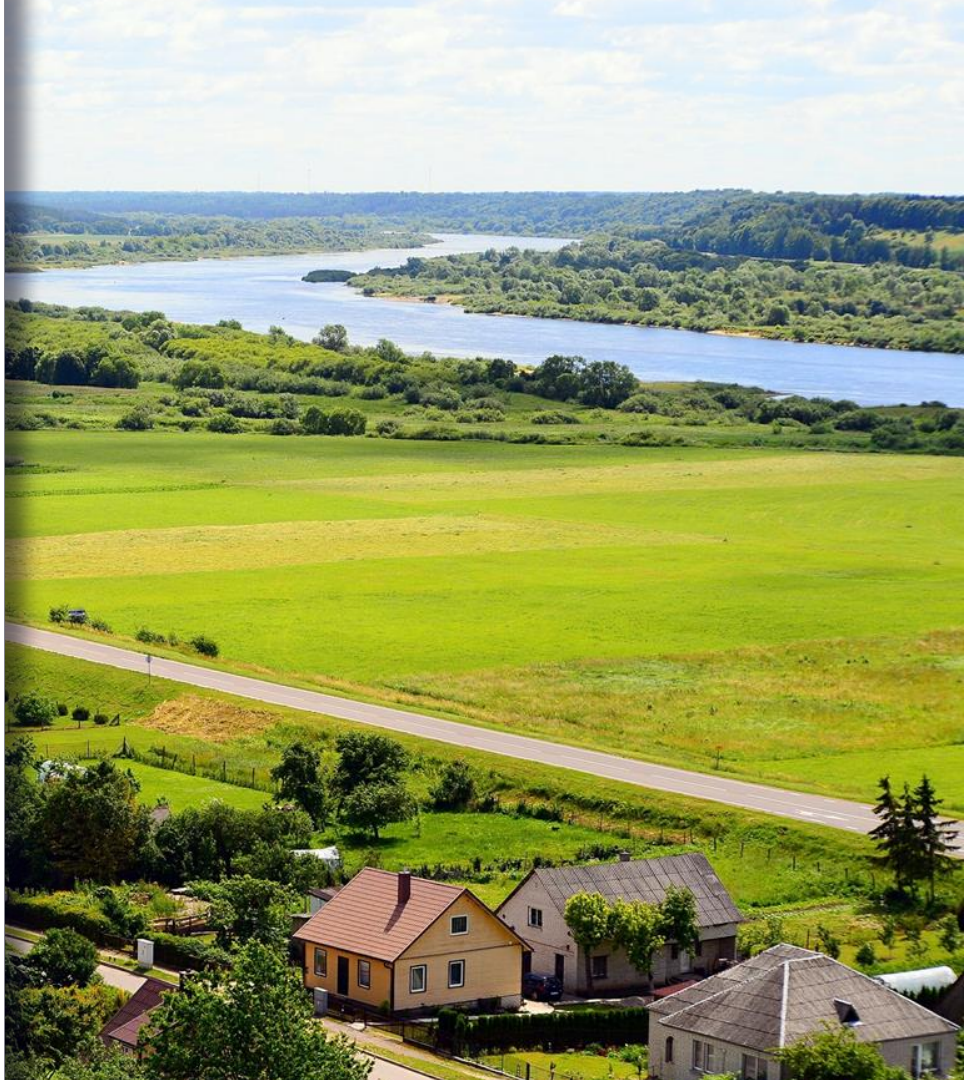

ĮVADAS

Darnus vystymasis (toliau – DV, angl. *sustainable development)* – tai vystymasis, plėtra užtikrinanti geresnę gyvenimo kokybę tiek dabartinei, tiek ir ateities kartoms. DV susideda iš trijų esminių elementų – **ekonominės** aplinkos**, socialinės** aplinkos ir **aplinkos** kokybės – ir siekia balanso tarp jų vystymo(si) (Pav. 1). Kitaip tariant, ekonominė plėtra bus darni ir tvari, tik jei ji kartu **teigiamai** veiks socialinę aplinką ir mus supančios aplinkos kokybę.

2015 m. Jungtinės Tautos priėmė 17 Darnaus vystymosi tikslų (toliau – DVT, žr. Pav. 2), kurie yra paremti penkiais principais: žmonės, planeta, gerovė (klestėjimas), taika ir partnerystė *(5 P's: people, planet, prosperity, peace and partnership)*. DVT – ne tik plati vizija darnesnei pasaulio ir visų gyventojų ateičiai, bet tai ir konkreti uždaviniais ir rodikliais paremta sistema.

Darnus vystymasis – tai vystymasis užtikrinantis geresnę gyvenimo kokybę tiek dabartinei, tiek ir ateities kartoms.

Pav. 1 Darnaus vystymosi struktūra

Pav. 2 Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi tikslai

Dėl pastarosios įžvalgos, DVT integravimas į nacionalinę ir vietinę politiką ir planavimą yra itin vertinga priemonė, kaip efektyviai paskatinti darnesnį vystymąsi, aiškiai apibrėžiant ką tai reiškia tiek konkrečiose srityse, tiek sistemiškai ir kaip pamatuoti jau padarytą pažangą.

Teritorijų planavimas yra viena iš sričių, kur visapusiškesnis ir struktūruotas DV principų taikymas gali atnešti didelės naudos individui, visuomenei ir valstybei. Šiandien Lietuvoje teritorijų planavime pirmiausia taikomi funkcinio planavimo principai, daugiausia dėmesio skiriant techninei, fizinei infrastruktūrai. Tuo pačiu nėra pakankamai užtikrinama socialinių, ekonominių, aplinkos apsaugos ir kt. veiksnių darna erdvėje. Šiuo metu rengiamas naujasis LR teritorijos bendrasis planas – svarbiausias Lietuvos erdvinio planavimo strateginis dokumentas – planuojama bus įrankis DVT įgyvendinimui teritoriniu aspektu Lietuvoje.

Taigi, Lietuvoje suvokimas apie darnaus vystymosi svarbą auga, tiek instituciniame, tiek viešajame diskursuose vis dažniau minimos DV ir DVT temos, tačiau konkretūs įgyvendinimo procesai vis dar stringa. To priežastys: nėra aiškios strateginio darnaus vystymosi erdvėje išraiškos, integralaus požiūrio tiek į strategijų rengimą, tiek į planavimo ir įgyvendinimo procesus, įtraukiant visas suinteresuotas šalis, taip pat trūksta DVT paremtos strateginių planų rengimo metodikos, kuri būtų integruota aukščiausiuose valstybės plėtrą numatančiuose dokumentuose ir turėtų glaudų ryšį su siekiamybėmis ir rodikliais, ir rengiamais trumpos trukmės veiklos planais.

Šioje ataskaitoje yra apžvelgiama esama situacija su DV ir DVT integravimu į nacionalinę politiką, atsakoma, kodėl tai yra svarbu, ir pristatomos kelios projekto eigoje nagrinėsimos alternatyvos, kaip tai sėkmingai įgyvendinti.

Turinys

1. Globalus kontekstas: tarptautiniai susitarimai
2. Nacionalinis kontekstas: svarbiausi planavimo dokumentai
3. Esama situacija: darnus vystymasis ir planavimas Lietuvoje
4. Kodėl verta ir kaip integruoti DVT į nacionalinę politiką?

Santrumpos

AM – LR aplinkos ministerija

DV – darnus vystymasis

DVD – Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m., žr. DVT

DVT – Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi tikslai (angl. *Sustainable Development Goals*, SDGs)

ES – Europos Sąjunga

JT – Jungtinės Tautos

LR – Lietuvos Respublika

LRBP – Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas

NPP – Nacionalinė pažangos programa

SDG – žr. DVT

SSGG – *Stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės* analizė

SPS – strateginio planavimo sistema

ŠESD – šiltnamio efektą sukeliančios dujos

TPĮ – teritorijų planavimo įstatymas

1.

Globalus kontekstas: tarptautiniai susitarimai

Kas yra DVT?
JT Darnaus vystymosi darbotvarkė
Paryžiaus klimato kaitos susitarimas
DVT lokalizavimas

JT Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.

Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m., kurią sudaro 17-a Darnaus vystymosi tikslų (toliau - DVT, žr. Pav. 2), buvo priimta 2015 m. rugsėjį 193-ų pasaulio šalių sutarimu ir pakeitė *Tūkstantmečio tikslus* (angl. *Millennium goals*), paskelbtus 2000 m. DVT yra padalinti į 169 uždavinius (angl. targets), kurie yra matuojami 231 rodikliu (angl. *indicators*).

DVT – tai universalūs pasaulio bendruomenės siekiai, o kartu ir detali struktūra, kaip įgyvendinti darnaus vystymosi principus pasauliniu mastu: skatinti taiką ir bendradarbiavimą ir auginti visų žmonių gerovę tuo pačiu saugant planetą. Šie Tikslai tai pamatinės kryptys, kurių užtikrinimas ir vystymas turėtų būti tiek besivystančių, tiek išsivysčiusių valstybių raidos pagrindas.

Vienas svarbiausių DVT bruožų – tamprus ryšis tarp visų 17-os Tikslų. Šios sąsajos išryškėja gilinantis į Tikslų uždavinius. Iš čia akivaizdu, jog visi Tikslai priklauso vienas nuo kito arba tiesiogiai, arba kaip prielaida vienas kito progresui. Keletas DVT elementų yra horizontalūs ir tam, kad būtų užtikrintas pilnavertis progresas, atsispindi kiekviename Tiksle, tai:

- ***lygybė (visų žmonių gerovės užtikrinimas, įskaitant ateities kartų)***
- ***švietimas (formalus ir neformalus arba išsilavinimas kaip prielaida kitoms plėtros kryptims)***
- ***įtrauktis (informacijos prieinamumas ir dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose)***
- ***aplinkos apsauga ir darnus išteklių naudojimas***

DVT nėra teisiškai saistantys, tačiau tai yra tarptautinės bendruomenės bendru sutarimu priimtas įsipareigojimas. Tikimasi, jog šalių vyriausybės geranoriškai vykdys šį įsipareigojimą, prisiims už Tikslus atsakomybę ir parengs nacionalines darbotvarkes šių Tikslų įgyvendinimui – ir atsakingai sieks juos įgyvendinti.

Paryžiaus klimato kaitos susitarimas

Be *JT Darnaus vystymosi darbotvarkės* dar derėtų paminėti kitą itin didelės reikšmės tarptautinį įsipareigojimą – Paryžiaus klimato kaitos susitarimą[1]. Priimtas 2015 m. gruodį, po beveik dviejų dešimtmečių derybų, Paryžiaus klimato kaitos susitarimas yra reikšmingas tarptautinės bendruomenės žingsnis kovojant su klimato kaitą. Susitarimas yra jį ratifikavusių šalių įsipareigojimas siekti, kad Žemės temperatūra nepakiltų daugiau nei 2 laipsniais Celsijaus aukščiau temperatūros buvusios prieš Industrinę revoliuciją. Kiekviena susitarimą ratifikavusi šalis taip pat įsipareigojo įsivardinti savo šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) išmetimo mažinimo tikslus (angl. *Intended Nationally Determined Contributions*), kurie su kiekvienu įsipareigojimų atnaujinimu turėtų tapti vis ambicingesni.

Susitarimas nėra teisiškai saistantis, t.y. įsipareigojimų vykdymas yra savanoriškas ir geranoriškas. Klimato kaitos derybose oficialiai dalyvavo tik šalių vyriausybės, kurios ir įsipareigojo siekti išsikeltų tikslų. Kita vertus, įvairūs miestų susivienijimai (pvz. Merų paktas dėl klimato ir energetikos) yra vieni aktyviausių susitarimo rėmėjų ir įgyvendintojų – miestuose išmetama didžioji dalis pasaulio ŠESD[2], todėl būtent čia reikėtų bei yra daugiausiai erdvės diegti inovatyviems ir efektyviems sprendimams švelninti klimato kaitą.

Šie sprendimai – „žaliojo“ transporto ir statybos, atsinaujinančios energetikos ir kitose srityse – tuo pačiu stipriai prisideda ir prie JT Darnaus vystymosi darbotvarkės įgyvendinimo.

[1]Apie bendradarbiavimo skatinimą švelninant klimato kaitos poveikį kalba DVT 13
[2]UN Habitat, 2016

Darnaus vystymosi tikslų lokalizavimo planas

Tiek Darnaus vystymosi darbotvarkė, tiek Paryžiaus susitarimas dėl klimato kaitos buvo priimti nacionalinio lygmens institucijų (Pav. 3). Tam, kad globalūs susitarimai, išreikšti bendrinėmis formuluotėmis ir nustatantys plačias vystymosi kryptis, būtų įgyvendinti valstybės mastu, turi būti žengtas papildomas žingsnis pačių susitarimuose dalyvavusių šalių narių. Nustatyti ambicingą politiką (strateginiame, vidutinės trukmės biudžeto formavimo ir veiklos planų lygmenyje) atsižvelgiant į esamą kontekstą – tai pačių nacionalinių vyriausybių atsakomybė. Kitaip tariant, šiuos globalius susitarimus reikia lokalizuoti.

Kaip pataria Pasaulinė vietinių ir regioninių savivaldų darbo grupė (angl. *Global taskforce of Local and Regional Governments*), tai turėtų susidėti iš penkių kertinių pakopų:

- ***Sąmoningumo didinimas***
- ***Idėjos palaikymas, propagavimas, lobizmas***
- ***Įgyvendinimas***
- ***Monitoringas***
- ***Ilgalaikės perspektyvos planavimas***

Tai labai svarbūs elementai įgyvendinant darnaus vystymosi politiką valstybės, ir ypatingai, vietiniu lygiu. Labai svarbu į procesus efektyviai įtraukti ne tik politiką formuojančias institucijas, bet ir politiką įgyvendinančio lygmens – regionus, miestus, vietinę savivaldą ir bendruomenes – taip tiesiogiai skatinant bendradarbiavimą, sisteminį požiūrį ir sprendimų integruotumą ir praktiškumą. DVT taikymas vietos politikoje ir planavime turėtų būti esamus procesus palengvinanti priemonė, sutaupanti laiko ir suteikianti daugiau struktūros ir aiškumo.

Tam turi būti paruošta ne tik strategija, bet ir proceso žemėlapis aktualus municipaliniu lygiu su konkrečiais rodikliais paremtomis siekiamybėmis, jų aktualumo nustatymu skirtingais lygiais, stebėsena ir rekomendacijomis proceso tobulinimui.

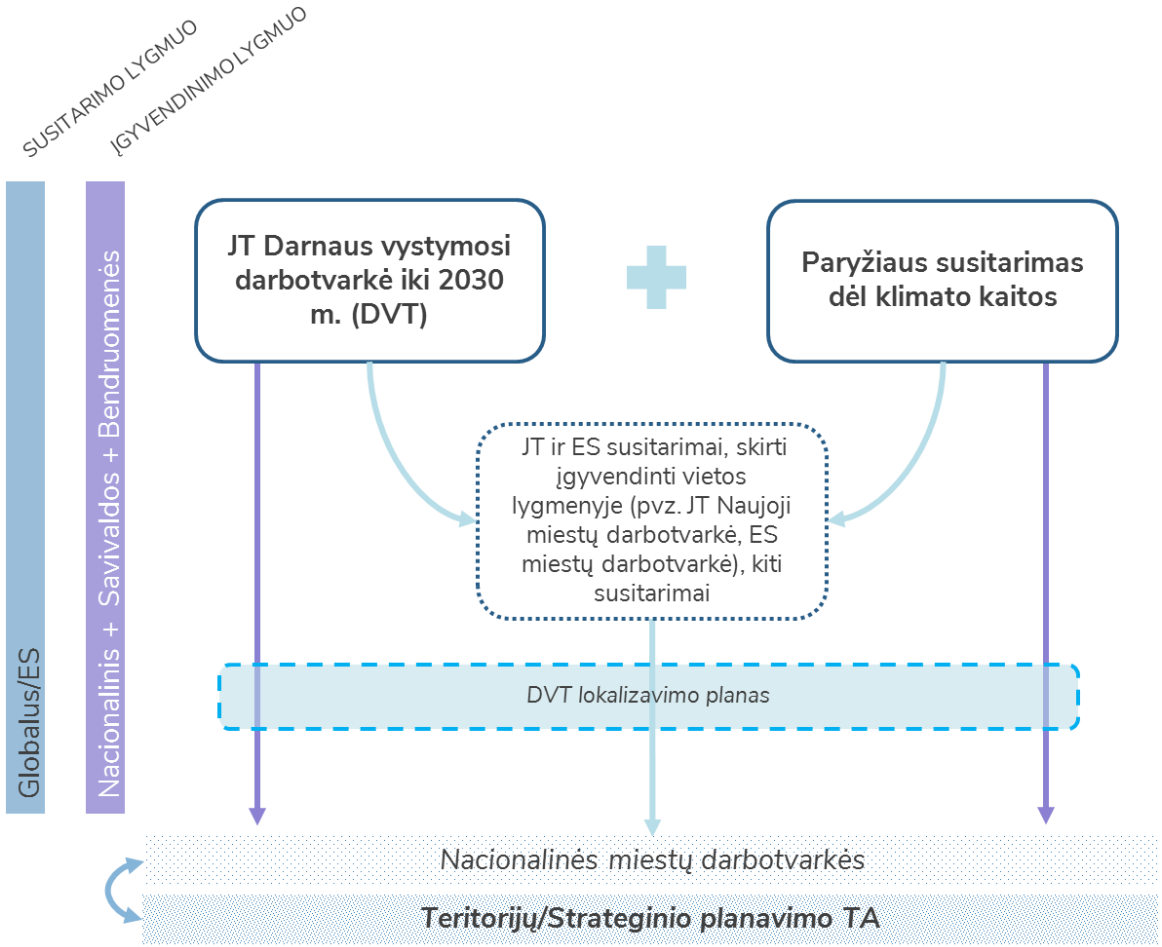

Pav. 3 Globalus kontekstas – tarptautiniai susitarimai darantys įtaką darnaus vystymosi integravimui Lietuvoje

2.

Nacionalinis kontekstas: svarbiausi planavimo dokumentai

Lietuva 2030
Nacionalinė pažangos programa
Regionų plėtros Baltoji knyga
Nacionalinė darnaus vystymosi strategija
Teritorijų planavimo įstatymas
LR teritorijos bendrasis planas

Darnus vystymasis Lietuvoje

Lietuvos nacionalinėje politikoje darnaus vystymosi principai kaip šalies prioritetinė kryptis yra įtvirtinami per pagrindinius šalies strateginio planavimo dokumentus (Pav. 4): Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“, 2014-2020 m. Nacionalinės pažangos programą (NPP), 2003 m. priimtą Nacionalinę darnaus vystymosi (DV) strategiją bei 2017 m. parengtą Lietuvos regioninės politikos Baltąją knygą. Darnaus vystymosi būtinybė taip pat yra minima ir LR teritorijų planavimo įstatyme (1 strp.), kuriuo remiasi ir 2002 m. priimtas LR teritorijos bendrasis planas (LRBP) bei šiuo metu rengiamas naujos kartos LRBP.

Tačiau pastebima, jog darnaus vystymosi temai šiuose dokumentuose trūksta nuoseklumo ir konkretumo, tuo tarpu svarbiausia šiuo klausimu strategija – Nacionalinė DV strategija – yra daugiau rekomendacinio pobūdžio. Nors į ją turi būti atsižvelgiama rengiant kitas strategijas (ir šiuo metu yra deklaruojama, jog tai ir yra daroma), tačiau vis tik tai nėra esminis dokumentas, kuriuo kryptingai vadovautųsi tiek valstybinės politikos planavime, tiek teritorijų plėtroje. Nepaisant dar 2015 m. pateiktų DVT, Lietuvos nacionalinė DV strategija nebuvo atnaujinta nuo 2011 m., jos įgyvendinimo ataskaitos neteikiamos nuo 2014 m.

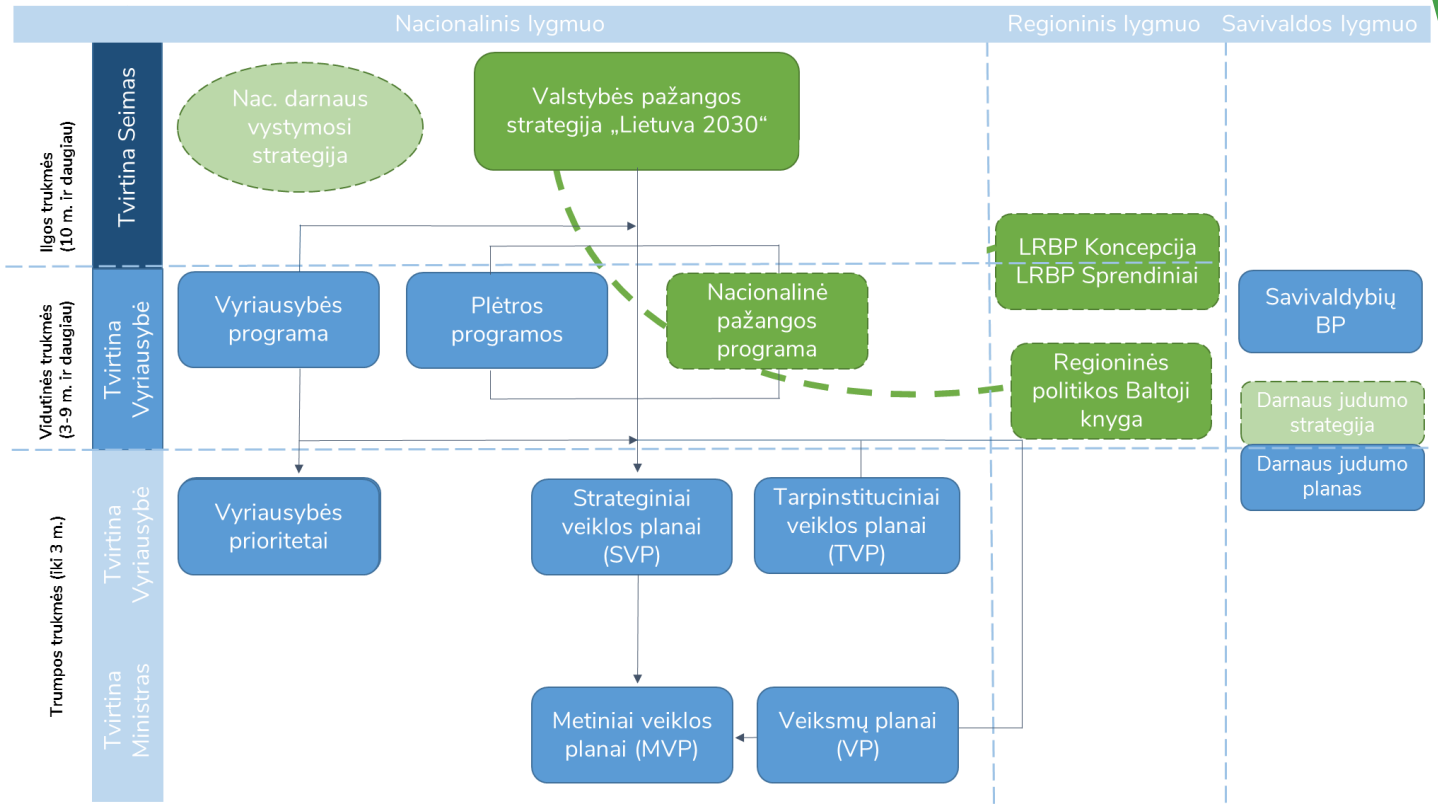

Pav. 4 Nacionalinis kontekstas – nacionaliniai strateginio ir teritorijų planavimo dokumentai, aktualūs įtaką darnaus vystymosi integravimui Lietuvoje. Ryškiai žali dokumentai tai tie dokumentai, kuriuose galima atrasti sąsajų su DV kryptimi. Blankiai žali tai tie, kuriuose DV kryptis yra aiškiausiai suformuota, tačiau šie dokumentai neturi stiprios įtakos įgyvendinimo procesui. Melsvi dokumentai tai tie, kurie turi aukštą potencialą reglamentuoti DV įgyvendinimą, tačiau neturi aiškiai suformuotos DV krypties ir per DVT ryšius tarpusavyje. Šioje ataskaitoje aprašyti: Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, „Lietuva 2030“, NPP, LRBP ir Baltoji knyga.

Lietuvos pažangos strategija „*Lietuva 2030*“

„*Lietuva 2030*” strategija yra svarbiausias šalies ilgalaikio planavimo strateginis dokumentas, kurio paskirtis kurti tokią aplinką, kuri sudarytų sąlygas skleistis pažangos vertybėms: sumani visuomenė, sumani ekonomika ir sumanus valdymas (Pav. 5). Pozityvūs pokyčiai šiose srityse numato tapti ilgalaikėmis vystymosi kryptimis bei sąmoningo žmogaus siekiais, o viešosios politikos srityje – svarbiausiu vertinimo kriterijumi priimant strateginius sprendimus.

Strategijoje visuomenės, ekonomikos, valdymo srityse dalinai atspindimi darnaus vystymosi principai, pavyzdžiui, sumani visuomenė ir valdymas akcentuoja atvirumą ir skaidrumą, įtraukimą, atsakomybę ir dalyvavimą bei solidarumą (sietina tiek su DVT 16, tiek su DVT 11 šeštu uždaviniu ir kt.), sumani ekonomika mini verslo socialinį atsakingumą „žaliąjį“ augimą (DVT 9 ir 11), remiasi žmogiškaisiais ištekliais.

Įdomu tai, jog aplinkos klausimai „*Lietuva 2030*“ strategijoje yra apžvelgti „Sumani ekonomika“ dalyje, o tai sufleruoja integruotą matymą. Čia taip pat galima įžvelgti sąsajų tarp žmonių socio-ekonominės gerovės, žmonių veiklos ir aplinkos būklės identifikavimo ir problematizavimo užuomazgas – tai taip pat vienas iš kertinių darnaus vystymosi elementų.

Pasak „*Lietuva 2030*“, ekonomikos plėtra remiasi darnaus vystymosi principais ir „žaliojo“ augimo koncepcija, todėl ji neturėtų sukelti neigiamo poveikio aplinkai ir žmonių sveikatai. Gamtos ištekliai turėtų būti naudojami racionaliai, išsaugota natūrali biologinė įvairovė ir kultūrinis kraštovaizdis, mažinama aplinkos tarša. Verslo įmonės turėtų suvokti ir prisiimti atsakomybę ne tik už savo veiklos sėkmę, bet ir už indėlį į bendruomenės, regiono ar šalies plėtrą ir poveikį aplinkai. Socialiai atsakingo verslo plėtrą turėtų skatinti ir visuomenėje susiformavusi bendruomeniškumo ir atsakomybės už savo veiklą kultūra.

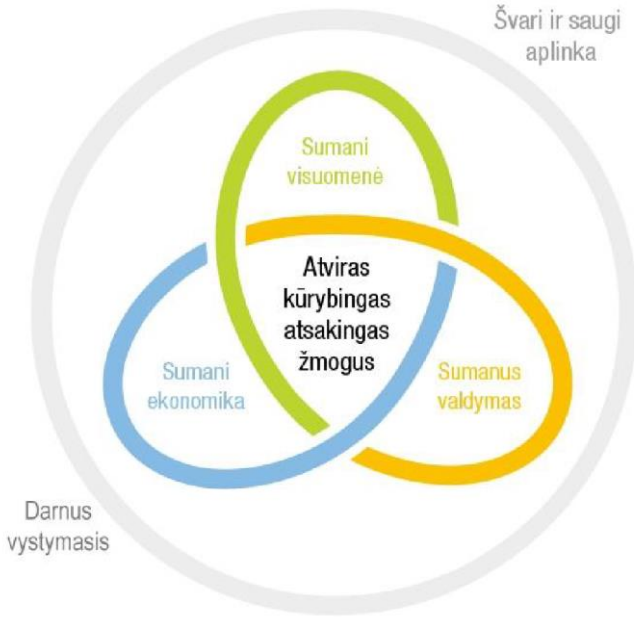

Pav. 5 „*Lietuva 2030*“ apibrėžtos pagrindinės sritys, kuriose turėtų vykti pokyčiai

Šiuose siekiuose atsispindi trijų darnaus vystymosi aspektų – socialinės aplinkos, ekonominės aplinkos ir aplinkos apsaugos – ryšys.

2012 m. patvirtinus strategiją tikėtasi, jog įgyvendinus strategijos nubrėžtą viziją, **2030 metais Lietuva bus tarp 10 pažangiausių ES valstybių narių** pagal gyvenimo kokybės, laimės, demokratijos, darnios visuomenės, pasaulio konkurencingumo ir globalizacijos indeksus.

„*Lietuva 2030*“ yra pagrindinis ilgos trukmės strateginis valstybės politikos planavimo dokumentas, kuriuo turi būti vadovaujamasi priimant strateginius sprendimus ir rengiant valstybės planus ar programas. Visos valstybės valdymo institucijos, nepaisant jų valdymo lygmens, turi prisidėti prie strategijos įgyvendinimo – dinamiško ir visaapimančio proceso, skatinančio nuolat generuoti idėjas ir atlikti konkrečius darbus. Informacija apie strategijos įgyvendinimo pažangą, kaip sudedamoji LR Seimui teikiamos Vyriausybės veiklos ataskaitos dalis, kiekvienais metais turėtų būti teikiama svarstyti viešai.

Nacionalinė pažangos programa 2014-2020 m.

2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa (toliau – NPP) – tai pagrindinis vidutinės trukmės biudžeto formavimo dokumentas (7–9 metų), kurį tvirtina LR vyriausybė. NPP parengta siekiant įgyvendinti „*Lietuva 2030*“ strategiją ir įsisavinti ES struktūrinių fondų lėšas sukuriant pažangią, modernią ir stiprią valstybę, pasižyminčią minėtų pažangos krypčių derme. Programa apima ne tik svarbiausias nacionalinės politikos, bet ir pagrindines Europos Sąjungos politikos nuostatas, išdėstytas ES pažangaus, tvaraus ir integruoto augimo strategijoje „*Europa 2020*“.

NPP susidaro iš 8 horizontaliųjų prioritetų (Lentelė 1), kurių įgyvendinimui strategijoje yra išdėstytos išankstinės sąlygos ir sėkmės prielaidos.

NPP taip pat yra paremta horizontaliaisiais principais, kurie turėtų būti užtikrinami investuojant pagal tematinius tikslus. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas yra tiek būtina ES struktūrinės paramos panaudojimo sąlyga, tiek svarbi nuoseklios valstybės politikos įgyvendinimo priemonė. Programoje numatomi 3 horizontalieji principai: (1) **darnus vystymasis**, (2) jaunimas ir (3) lyčių lygybė bei nediskriminavimas.

NPP vertikaliesiems ir horizontaliesiems prioritetams, finansuojamiems ES finansinės paramos lėšomis, įgyvendinti ministerijos rengia veiksmų programas. Veiksmų programos turi įgyvendinti NPP tikslus ir uždavinius ir padėti pasiekti NPP vertinimo kriterijų reikšmes.

Lentelė 1 NPP prioritetai ir juos atitinkantys DVT (atsižvelgiant į NPP prioritetų uždavinius ir tikslus)

NPP Prioritetas / aprašas	Darnaus vystymosi tikslo atitikmuo/bruožas
1 PRIORITETAS „VISUOMENĖS UGDYMAS, MOKSLAS IR KULTŪRA“ Skatinti kiekvieną gyventoją **realizuoti savo galimybes mokantis**, kuriant, tiriant, tikslinga veikla prisiimant atsakomybę už save, valstybę ir aplinką. Stiprinti gyventojų gebėjimus, leidžiančius ne tik prisitaikyti prie vis sparčiau kintančių sąlygų, bet ir patiems tapti kaitos iniciatoriais – **kurti** naujas žinias, **inicijuoti** naujus kultūrinius, socialinius ir ekonominius procesus, atrasti būdus, kaip konsoliduoti visuomenę ir **stiprinti demokratiją, plėtojant nuolatinį mokymąsi, žinių kūrimą, kūrybiškumą ir verslumą, stiprinant Lietuvos tapatybę, pilietiškumą, lyderystę, bendradarbiavimą ir atsakomybę už save, valstybę, gamtinę ir kultūrinę aplinką**.	**DVT4** – Švietimas ir išsilavinimas **DVT16** – Stiprios institucijos ir pilietiška visuomenė
2 PRIORITETAS „VEIKLI IR SOLIDARI VISUOMENĖ“ Gerinti **gyvenimo kokybę**, stiprinti **socialinę sanglaudą** ir užtikrinti visiems **lygias galimybes. Skurdo ir socialinės atskirties prevencija** ir **gyventojų sveikatos stiprinimas ir išsaugojimas**, gyventojų **užimtumo didinimas**, gyventojų **gebėjimas bendrai atliepti regioninius ar vietos iššūkius**, naujų formų ir būdų, leidžiančių rezultatyviau ir efektyviau **spręsti socialines problemas**, paieška ir diegimas	**DVT1** – Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas **DVT3** – Sveikata **DVT5** – Lygios galimybės **DVT8** – Deramas darbas/užimtumas **DVT10** – Sumažinti socio-ekonominę nelygybę **DVT16** – Visuomenės įtraukimas
3 PRIORITETAS „EKONOMINIAM AUGIMUI PALANKI APLINKA“ Sukurti augimui ir konkurencingumui palankias aplinkos sąlygas. Ugdyti **verslumą skatinančias ir verslo plėtrai palankias sąlygas**, plėtoti t**varią ir efektyvią ekonominę infrastruktūrą**, **racionaliai naudojant gamtos išteklius**, užtikrinant **teritorinę sanglaudą**.	**DVT1** – Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas **DVT6** – Švarus vanduo (gamtiniai resursai) **DVT7** – Švari energija **DVT8** – Deramas darbas/užimtumas **DVT9** – Pramonė, inovacijos, infrastruktūra DVT10 – Sumažinti socio-ekonominę nelygybę **DVT11 – Darnus judumas** **DVT12 – Atsakinga gamyba** **DVT14 – Gamtos resursai** **DVT15 – Gamtos resursai** **DVT16 – Pilietinė visuomenė**
4 PRIORITETAS „Į AUKŠTĄ PRIDĖTINĘ VERTĘ ORIENTUOTA, INTEGRALI EKONOMIKA“ Skatinti ekonomikos orientaciją į **aukštą pridėtinę vertę**. Didinti **ekonomikos integralumą** per vertės kūrimo tinklų plėtrą ir įsiliejimą į **tarptautines vertės kūrimo grandis**, **verslo inovatyvumą** ir **investicijomis į MTEP**, kuriant ir komercinant naujus produktus ir paslaugas, verslo produktyvumo didinimą.	**DVT3** – Švietimas, R&D **DVT8** – Deramas darbas/užimtumas **DVT9** – Pramonė, inovacijos, infrastruktūra **DVT10** – Sumažinti socio-ekonominę nelygybę **DVT12** – Atsakinga gamyba **DVT17** – Integracija į tarptautinius tinklus
5 PRIORITETAS „VISUOMENĖS POREIKIUS ATITINKANTIS IR PAŽANGUS VIEŠASIS VALDYMAS“ Sekti visuomenės poreikius atitinkančių ir į šalies pažangą orientuotų **viešojo valdymo rezultatų**. Remtasi pagrindiniais principais ir siekiamybėmis, kaip **strateginių kompetencijų viešojo valdymo institucijose stiprinimu** ir šių institucijų **veiklos valdymo gerinimu,** viešojo valdymo **procesų atvirumo** užtikrinimu ir aktyvaus **visuomenės dalyvavimo** šiuose procesuose skatinimu, bei **visuomenei teikiamų paslaugų kokybės gerinimu** ir šių **paslaugų prieinamumo didinimu**.	**DVT11** – Visuomenės įtraukimas į planavimo procesus **DVT16** – Stiprios institucijos
Horizontalus: **6 PRIORITETAS „KULTŪRA“** Stiprinti **visuomenės tapatybę,** kūrybingumą, plėtojant **konkurencingas kultūros paslaugas** visoje Lietuvoje. Tai numato, kad Kultūros sektorius turi tapti šių procesų katalizatoriumi, įtvirtinant sumanios ekonomikos ir visuomenės vertybines nuostatas – **atvirumą, kūrybingumą ir atsakomybę.** Šiuo prioritetu ir išsikeltais uždaviniais siekiama užtikrinti kryptingą ir konsoliduotą kultūros sektoriaus potencialo panaudojimą, stiprinti jo poveikį teigiamiems pokyčiams visuomenės ir valstybės raidoje.	**DVT4** – Švietimas ir išsilavinimas **DVT11** – Kultūros paveldas
Horizontalus: **7 PRIORITETAS „REGIONINĖ PLĖTRA“ [Ryšys su erdviniu planavimu]** **Tolygi, tvari ir į skirtumų mažinimą orientuota regionų plėtra**. **Teritorinės sanglaudos regionuose didinimas**. Šis prioritetas taip pat atliepia kompleksinio pobūdžio („Urban“ tipo) priemonės. Siekiama spręsti problemas, kurios yra tam tikroje teritorijoje, siekiant pašalinti jų atsiradimo / buvimo priežastis, dėl kurių šios teritorijos santykinai atsilieka, atsižvelgiant į **teritorijos specifiką**.	**DVT10** – Nelygybės mažinimas
Horizontalus: **8 PRIORITETAS „SVEIKATA VISIEMS“** Geros žmonių **sveikata**. Sveikata yra būtina Lietuvos valstybės saugumo ir klestėjimo bei atviros, teisingos ir darnios pilietinės visuomenės kūrimo prielaida.	**DVT3** – Sveikata

Naujoji NPP

Vyriausybė 2018 m. kovo 28 d. vykusiame pasitarime apsisprendė dėl naujos NPP 2021–2030 m. periodui rengimo.

NPP rengiama siekiant įgyvendinti Valstybės pažangos strategiją „*Lietuva 2030*“, kurioje numatyti ilgalaikiai valstybės pažangos prioritetai (žr. viršuje).

2021–2030 m. NPP bus aprašomos ilgalaikių valstybės prioritetų įgyvendinimo kryptys, nustatomi ilgalaikiai plėtros tikslai, uždaviniai ir vertinimo kriterijai, numatomas valstybės biudžeto ir ES finansinės paramos panaudojimas ilgalaikiams valstybės prioritetams įgyvendinti.

Planuojama, jog naujoji NPP tiesiogiai siesis su rengiamu naujuoju LRBP (žr. žemiau) – tai turėtų užtikrinti žemesnio lygmens strateginių planavimo dokumentų suderinamumą ir įgyvendinimą erdvinėje išraiškoje. LRBP sprendiniai bus formuojami atsižvelgiant tiek į LRBP koncepciją (parengta 2019 m. rugsėjį), tiek NPP (tvirtinama 2019 m. rugsėjį). Šių svarbiausių strateginio planavimo dokumentų integravimu siekiama užtikrinti darnesnį ir tolygesnį Lietuvos teritorijos vystymąsi bei efektyvesnį lėšų panaudojimą.

Lietuvos regioninės politikos Baltoji knyga

2017 m. paskelbtas regioninės politikos priežiūros dokumentas, Baltoji knyga, grįsta LR regioninės plėtros įstatymu, numatančiu regioninės politikos tikslą: mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų ir pačiuose regionuose, skatinti visoje valstybės teritorijoje tolygią ir tvarią plėtrą.

Darni regioninė politika gali garantuoti tolygų augimą, užtikrinti kokybišką gyvenimą visoje Lietuvos teritorijoje bei spręsti demografines problemas. Baltoji knyga parengta siekiant suderinti nacionalinės valdžios ir vietos savivaldos institucijų bei socialinių ir ekonominių partnerių teritorinės sanglaudos vizijas ir veiksmus joms pasiekti ir sukurtų prielaidas veiksmingai politikai: sustiprinti atsakingą ir į ekonominę plėtrą orientuotą savivaldą, įgalinti ir kryptingai plėtoti Lietuvos regionus bei užtikrinti darnią ir nuoseklią vietos, regionų ir valstybės plėtrą.

Tai iš pagrindų keičia regioninės politikos logiką Lietuvoje, problemas kildinant iš apačios (konkretaus žmogaus, kaimo, miesto ir regiono specifiniai poreikiai), o tada sutelkiant vietos savivaldos, regiono ir valstybės priemones tiems poreikiams patenkinti. Baltąja knyga siekiama padėti savivaldybėms ir regionams geriau planuoti ir vykdyti savo funkcijas, didinti jų finansinį savarankiškumą, didinti paskatas mažinti nelygybę plėtojant ugdymo galimybes, pritraukti investicijas, efektyviai valdyti paslaugas ir infrastruktūrą ir suteikti visus tam būtinus įrankius.

Baltąja knyga tikimasi nubrėžti ilgalaikę regioninės plėtros perspektyvą, kuri būtų grindžiama regioninės politikos nuoseklumo, bendro sutarimo, kai Vyriausybė, Seimas, savivaldybės, socialiniai ir ekonominiai partneriai tarpusavyje nėra pavaldūs, ir įrodymais grįsto valdymo bei suderinta su ES ilgametėmis finansinėmis perspektyvomis.

Baltoji knyga – tai dokumentas, pasižymintis integraliu kokybiniu požiūriu ir konkrečiais veiksmais orientuotas į darnią plėtrą. Tai pažangos žingsnis link glaudesnio ir sistemiškesnio planavimo, tačiau jis vis dar neužtikrina bendrų DV siektinų reikšmių siekimo vietos lygiu.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija

2003 m. patvirtintoje ir 2011 m. atnaujintoje Lietuvos nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (toliau – DV strategija), atsižvelgus į šalies interesus ir savitumą, remiantis kontekstu, suformuluoti Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai ir principai, pateikta Lietuvos darnaus vystymosi vizija, valstybės misija, Lietuvos darnaus vystymosi tikslai ir uždaviniai bei rodiklių sąrašas. Tai pagrindinis tiesiogiai ir daugiausiai darnaus vystymosi kryptimi grįstas politikos formavimo dokumentas, kuriuo darnus vystymasis yra įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė Lietuvos visuomenės vystymosi ideologija.

Svarbiausias valstybės uždavinys įgyvendinant DV strategiją – koordinuoti ir derinti pagrindinių darnaus vystymosi komponentų (aplinkos, ekonomikos ir socialinės srities) ir jų šakų vystymąsi, sudaryti galimybę visiems visuomenės sluoksniams aktyviai dalyvauti darnaus vystymosi procese ir naudotis bendromis pastangomis padarytos pažangos rezultatais, užtikrinti tarptautinių, valstybinių, regioninių, vietinių trumpalaikių ir ilgalaikių interesų suderinamumą ir pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą laiku visose gyvenimo srityse. Taip pat, teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis valstybė turi užtikrinti kuo geresnę gamtos išteklių apsaugą, efektyvesnį ir taupesnį jų naudojimą.

Esminiai Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai ir principai:

- Švari energijos gamyba (t. y. energijos gamyba, kai į aplinką išmetama nedaug teršalų, įskaitant ir ŠESD), darnus transportas, darnus vartojimas ir gamyba, gamtos išteklių apsauga, valdymas ir tausojamasis vartojimas
- Nuosaikus, darnus ūkio sektorių ir regionų ūkio vystymasis ir pagrindinių ūkio šakų poveikio aplinkai mažinimas didinant ekologinį jų efektyvumą ir įtraukiant aplinkos interesus į ūkio sektorių vystymosi strategijas

- Visuomenės švietimas, išsilavinimas, visuomenės sveikata, nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas ir vystomasis bendradarbiavimas
- Pavojaus žmonių sveikatai mažinimas, pasaulinės klimato kaitos ir jos padarinių švelninimas, biologinės įvairovės apsauga
- Mokslinių tyrimų vaidmens didinimas ir veiksmingesnis tyrimų rezultatų taikymas, modernių, mažesnį neigiamą poveikį aplinkai darančių gamybos ir informacijos technologijų kūrimas ir diegimas

DV strategijoje nustatyti 3 pagrindiniai darnaus vystymosi blokai – (1) aplinkos kokybė (oras ir klimato kaita, vanduo, kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, atliekų tvarkymas), (2) gamtos ištekliai, ekonomikos vystymasis (transportas, pramonė, energetika, žemės ūkis, būstas, turizmas) ir (3) socialinis vystymasis (užimtumas, skurdas ir socialinė atskirtis, visuomenės sveikata, švietimas ir mokslas, kultūros savitumo išsaugojimas, tausojamasis vartojimas, teritorijų vystymasis) bei papildomai vystomasis bendradarbiavimas. Kiekvienas šių vystymosi blokų kartu su detalesnėmis sritimis turi nustatytus ilgalaikius tikslus ir uždavinius.

LR aplinkos ministerija yra atsakinga už DV strategijos įgyvendinimo koordinavimą. Siekiant sustiprinti darnaus vystymosi koordinavimą, buvo sudaryta Nacionalinė darnaus vystymosi komisija bei Ekspertų grupė DV strategijos įgyvendinimo eigai vertinti ir teikti pasiūlymus.

Tačiau Komisijos veikla išliko tik formali, dėl šios priežasties DV strategijoje nustatyti ilgalaikiai tikslai su uždaviniais atitinka tik rekomendacinį pobūdį, nors į juos turi būti atsižvelgiama bei yra deklaruojama, kad atsižvelgiama vystant kitas priemones.

LR teritorijų planavimo įstatymas

Teritorijų planavimo dokumentai ir juose numatyti uždaviniai nustato planuojamų teritorijų erdvinį vystymą ir svarbiausius naudojimo ir apsaugos reikalavimus. Jie siekia užtikrinti darnią teritorijų plėtrą ir racionalią urbanizaciją, nustatant teritorijų planavimo proceso sprendinių sistemiškumo, skirtingų lygmenų dokumentų suderinamumo ir tarpusavio poveikio reikalavimus, suteikti sąlygas gamtinės ir antropogeninės aplinkos darnai, urbanistinei kokybei, išsaugant vertingą kraštovaizdį, biologinę įvairovę, gamtos ir kultūros paveldo vertybes (žr. TPĮ, 1 straipsnis).

Teritorijų planavimo tikslai, pagal TPĮ:

1. Sudaryti sąlygas:
   - darniai valstybės teritorijos raidai atsižvelgiant į visuomenės poreikius;
   - nuosekliai erdvinės ir funkcinės integracijos politikai įgyvendinti;
   - teritorijų sanglaudai;
   - kompleksiškai spręsti socialinius, ekonominius, ekologinius uždavinius
2. Nustatyti gyvenamųjų vietovių, inžinerinės ir socialinės infrastruktūros, kitų valstybei svarbių socialinės ekonominės veiklos sričių vystymo ir įgyvendinimo gaires, numatyti plėtrai reikalingas teritorijas
3. Sudaryti sąlygas racionaliam šalies gamtinių, žemės gelmių ir energijos išteklių naudojimui ir atkūrimui
4. Numatyti šalies gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio savitumo, gamtos ir nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimą. Atsižvelgiant į geografinę padėtį ir geologines sąlygas parinkti tikslingą naudojimą ir pažinimą, biologinei įvairovei ir ekologinei pusiausvyrai būtino gamtinio karkaso formavimą

5. Kurti sveiką, saugią, darnią gyvenamąją aplinką ir visavertes gyvenimo sąlygas gyvenamosiose vietovėse, atsižvelgiant į esamas urbanistines, inžinerines, susisiekimo, agrarines sistemas
6. Sudaryti sąlygas privačioms investicijoms, kuriančioms socialinę ir ekonominę gerovę, tinkamos kokybės gyvenimo sąlygas;
7. Derinti fizinių ir juridinių asmenų ar jų grupių, savivaldybių ir valstybės interesus dėl teritorijos naudojimo ir veiklos plėtojimo teritorijoje sąlygų, atsižvelgiant į architektūros, aplinkosaugos, visuomenės sveikatos saugos, gamtos apsaugos, paveldosaugos reikalavimus
8. Sudaryti sąlygas racionaliam žemės naudojimui ir žemės ūkio veiklai skatinti.

Taigi, teritorijų planavimo tiksluose jau dabar atsispindi esminiai darnaus vystymosi principai ir integralaus planavimo vizija. Be to, teritorijų/regioninės plėtros planavimo tikslai ir uždaviniai yra minimi tiek teritorijų planavimo rengimą reglamentuojančiuose teisės aktuose, tiek kituose nacionaliniuose planavimo dokumentuose.

Tačiau problema yra ta, jog jų laikymasis dažnai nėra užtikrinamas vystant plėtros projektus – realiuose erdvinio planavimo dokumentuose ar konkrečiuose brėžiniuose nėra šiems tikslams pritaikytų priemonių. Teisės aktų taikymas ir lokalizavimas vietos lygmenyje tebėra problematiškas ir mažai veiksnus.

LR teritorijos bendrasis planas

LR teritorijos bendrasis planas (toliau – LRBP) – kompleksinio teritorijų planavimo dokumentas, kuriame pagal teritorijų planavimo lygmenį ir uždavinius nustatoma planuojamos teritorijos erdvinė struktūra ir teritorijos naudojimo privalomosios nuostatos ir reikalavimai bei apsaugos principai.

LRBP privaloma remtis, kai yra formuojama regioninė politika, teritorijų planavimo dokumentai ir ūkio šakų plėtros strategijos bei programos. Taip pat LRBP – tai erdvinė NPP intervencijų išraiška, kuri turėtų remtis tvaria plėtra, pusiausvyra tarp socialinių, ekonomių ir ekologinių interesų atsispindinčių viešosios infrastruktūros vystyme. LRBP ir NPP turi aiškias sąsajas ir turėtų būti plėtojami kartu tam, kad būtų užtikrinta darni erdvinė socialinės, ekonominės ir aplinkosauginės infrastruktūros dermė.

Praktikoje to, deja, nematome. Galiojančiam LRBP trūksta atitinkamų instrumentų DV tikslų įgyvendinimui, todėl naujojo LRBP ruošimo etape būtinai turėtų būti atsižvelgta į visų DVT erdvinę dimensiją.

Dabartinis LRBP galioja iki 2020 m. Šiuo metu yra pradėta naujojo LRBP rengimo procedūra, LRBP rengimas yra įtrauktas į Vyriausybės strateginių darbų sąrašą, taip pat aprašytas tarp darbų ir uždavinių Vyriausybės programos įgyvendinimo veiksmų plane 2016-2020 m.:

> *1.5.6. Darbas. Teisinės aplinkos sukūrimas, siekiant užtikrinti darnų teritorijų ir infrastruktūros vystymąsi ir plėtrą: 4. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano, kuriame būtų nustatyti erdvinės struktūros ir teritorijos naudojimo privalomųjų nuostatų ir reikalavimų bei apsaugos principai, naudojami priimant sprendimus, parengimas ir priėmimas.*

Taigi naujojo LRBP pagrindinis tikslas tebėra **darnus** teritorijų ir infrastruktūros vystymasis.

Dokumento planavimo, rengimo ir organizavimo procesas turėtų būti derinamas tiek su esama NPP, tiek naujai ruošiama NPP. Taip pat, atliekant NPP peržiūrą ir keičiant jos turinį, susijusį su erdvine/regionine plėtra, turėtų būti koreguojami ir LRBP ir jį įgyvendinančių dokumentų sprendiniai.

3.

Esama situacija: darnus vystymasis ir planavimas Lietuvoje

Darnus vystymasis erdvėje
Iššūkiai
Strateginis planavimas
JT DVD integravimas Lietuvoje
Lietuvos DV prioritetai
Institucinė atsakomybė už DVT

Darnus gyvenimas erdvėje (1)

Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi tikslai (DVT) apima visas gyvenimo sferas – ekonominę, socialinę ir aplinkos kokybės – ir yra glaudžiai susiję su pagrindiniais ir esminiais XXI a. globaliai bendruomenei kylančiais iššūkiais. DVT skatina tarpdisciplininį, integruotą ir sistemišką problemų įvertinimą ir siūlo tarpusavyje aiškų ryšį turinčius uždavinius šioms problemoms spręsti. DVT – tai pasaulio bendruomenės bandymas kurti darnią, įtraukią ir įvairioms (žmogaus sukeltoms ir gamtinėms) grėsmėms atsparią žmonijos ir planetos ateitį.

Miestai ir kitos žmonių bendruomenės neabejotinai yra ir bus vienas iš dėmesio centrų siekiant vystytis darniau, tiek dėl vis didėjančios gyventojų koncentracijos urbanizuotose teritorijose, jų ekonominio potencialo, tiek dėl išskirtinai didelio poveikio aplinkai (tiesioginio ir netiesioginio). Apie miestus ir kitas žmonių gyvenvietes bei teritorijų planavimą konkrečiai kalba DVT11 *Darnūs miestai ir bendruomenės*, tačiau miestų darniam vystymuisi yra aktualūs ir visi likę DVT bei jų uždaviniai, tiek turintys, tiek neturintys erdvinės išraiškos. Darnus gyvenimas (įskaitant erdvėje) šiandien taip pat yra įtvirtintas tarp tikslų ir siekiamybių įvairiuose Lietuvos teisės aktuose (žr. 2 dalį ir žemiau plačiau), link to judame, tačiau nepakankamai sparčiai ir tolygiai. Susiduriama su keletu esminių problemų:

- Šiuo metu nėra patvirtinta miestų vystymosi politika, kuri atsižvelgtų tiek į fizinę infrastruktūrą, tiek į multifunkcinį planavimą, tiek į socialinės ir ekonominės ir aplinkos kokybę užtikrinančios infrastruktūros planavimo potencialą tinkamai miesto gyventojų gyvenimo kokybei užtikrinti;
- DV diskursu pasižymi daugelis strategijų (nacionaliniu, municipaliniu lygmeniu), tačiau programos ir veiklos planai arba neatitinka tų tikslų pasirinktomis priemonėmis, arba neturi instrumentų – metodologijos, deramos rodiklių sistemos – poveikiui stebėti;
- Teritorijų planavimas realybėje neatitinka integralumo ir sistemiškumo.

DARNUS GYVENIMAS ERDVĖJE – IŠŠŪKIŲ PAVYZDŽIAI

- Lietuvoje miestuose šiandien gyvena 67 proc. šalies gyventojų, arba 1,9 mln.1, o gyventojų tankis visoje šalies teritorijoje yra labai žemas (43,6 gyv./km2)[1] lyginant su ES vidurkiu (117 gyv./km2)[2], įskaitant urbanizuotas teritorijas. Todėl esamos techninės ir socialinės infrastruktūros naudojimas bei naujos kūrimas kainuoja brangiai ir yra dažnai neefektyvus
- 19 proc. Lietuvos gyventojų viešąjį transportą pasiekia sunkiai arba labai sunkiai (ES vidurkis 20,4 proc., 2012)[3]
- 10,6 proc. Lietuvos gyventojų neturi namuose tinkamos kanalizacijos: vonios, dušo ar viduje įrengtų tualetų (ES vidurkis 2,4 proc., 2015)[4]
- Nesaugūs kaimuose jaučiasi 26 proc. gyventojų, miesteliuose ir rajonuose 46 proc., didžiuosiuose miestuose 45 proc. (ES vidurkiai atitinkamai: 18 proc., 25 proc., 30 proc.)[5]
- 32 proc. kaimų gyventojų gyvena skurde, lyginant su 27 proc. miesteliuose ir rajonuose ir 22 proc. didžiuosiuose miestuose (ES vidurkiai atitinkamai: 27 proc., 22 proc., 24 proc.)[6]
- 2016 m. 20 proc. turtingiausių žmonių pajamos šalyje buvo 7,1 karto didesnės nei 20 proc. neturtingiausių žmonių. Tai didžiausias atotrūkis ES.[7]
- 2016 m. neformaliame švietime turėjo galimybę dalyvauti tik kiek daugiau nei pusė (55,8 proc.) bendrojo ugdymo mokyklų mokinių.[7]
- Mokymosi visą gyvenimą lygis 25–64 metų amžiaus grupėje kyla labai lėtai: 2012 m. jis siekė 5,7 proc., o 2016 m. 6 proc. Išlieka dideli skirtumai tarp miesto ir kaimo (kaime 2016 m. – 3,7 proc.)[7]

[1]Lietuvos statistikos departamentas, 2018
[2]Eurostat, 2016
[3]Eurostat, 2012
[4]Eurostat, 2015
[5]Urban data platform, 2010
[6]Eurostat, 2013
[7]Darnaus vystymosi ataskaita JT Aukšto lygio politiniam forumui, 2018

Darnus gyvenimas erdvėje (2)

Šios ir kitos socialinės atskirties ir panašios problemos yra sustiprinamos taip pat ir dėl netolygaus ir nedarnaus teritorijų planavimo.

Kita vertus, mažėjantis gyventojų skaičius bei žemas gyventojų tankis ir su tuo susiję žemės panaudos pokyčiai (pvz. apleidžiami žemės ūkio laukai), nepasireiškė ir gerėjančia gamtinių ekosistemų ir buveinių būkle, ypač žvelgiant visos šalies mastu.

- Pavyzdžiui, visoje Lietuvoje vis dar trūksta Natura 2000 saugomų teritorijų: pagal Buveinių direktyvą reikalaujamų saugoti buveinių ir rūšių oficialiai yra saugoma tik 77 proc. (ES vidurkis 92 proc.)[1] Taip pat, žalioji infrastruktūra (natūralios ir pusiau natūralios ekosistemos, žaliosios erdvės ir elementai) Lietuvoje užima 44 proc. šalies teritorijos, kai tuo tarpu ES vidurkis yra 59 proc.[2] Toliau nyksta buveinės ir ekosistemos, prastėja jų teikiamų paslaugų būklė.

Visa tai rodo, jog teritorijų planavimas šalyje nevyksta tvariai, efektyviai ir integruotai, ekonominė, socialinė ir aplinkos sferos vis dar valdomos atskirai, ir todėl dažniausiai neseka Darnaus vystymosi tikslais ir jų nurodytomis gairėmis.

[1]Eurostat, 2013
[2]Urban data platform, 2010

Strateginis planavimas ir darnus vystymasis Lietuvoje

Kaip minėta aukščiau, išsamiau pažvelgus į šiai temai aktualių strateginių dokumentų turinį, visi – įskaitant NPP iki 2020 m., svarbiausius teritorijų planavimo teisės aktus (LRBP ir TPĮ) bei teisės aktus nustatančius aplinkos (apsaugos) politiką – mini darnią, tvarią ar tolygią šalies (teritorijų) plėtrą/vystymą(si). 2002 m. patvirtintas LRBP nuolat referuoja į tris sudedamąsias darnaus vystymosi dalis – aplinkos kokybę, ekonominę aplinką ir socialinę aplinką – ir būtent jų kontekste yra keliami tikslai ir piešiamos nacionalinės šalies teritorijos vystymo kryptys.

Kita vertus, pavyzdžiui, LR aplinkos apsaugos strategijoje (2015 m.) yra nustatytas tikslas „*Pasiekti gerą urbanistinės aplinkos kokybę, kartu užtikrinant tolygų šalies teritorijų vystymą, palankias urbanizuotų teritorijų socialinės ir ekonominės plėtros sąlygas*“, bet šiam tikslui iki šiol nepateikti jokie vertinimo kriterijai (nei esamos, nei būsimos situacijos). Tuo pačiu LRBP sprendiniuose ar NPP veiksmų plane nekalbama apie darnaus vystymosi principų integravimo ir jo trijų aspektų apjungimo įrankius ir metodiką. Vis dar daugiausiai orientuojamasi į fizinės infrastruktūros ir monofunkcinio planavimo, atskirų ūkio sektorių plėtrą, trūksta labiau integruotų, visaapimančiam požiūriui užtikrinti nustatytų priemonių ir atitinkamų veiklos planų, kurie būtų įgyvendinami vietos lygiu.

Apskritai, Lietuvoje šiuo metu galioja apie 115 įvairių strateginių dokumentų, jie ne visada dera tarpusavyje, nėra nuoseklūs[1]. Tokia susidariusi situacija turi neigiamą įtaką tiek efektyviam lėšų panaudojimui, tiek ir darniai (teritorijų) plėtrai.

[1]Kurk Lietuvai projektas „Lietuvos strateginio planavimo dokumentų sistemos optimizavimo modelis“, 2017

JT Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 m. integravimas Lietuvoje

Tarptautiniame DVT progreso vertinime *SDG Index 2017*[1], Lietuva užėmė 36-ą vietą iš 157 šalių (73,6 balai iš 100) – tai buvo 25-a vieta iš 28 ES šalių. Geriausiai Lietuva buvo įvertinta DVT1 *Sumažinti skurdą*, prasčiausiai DVT13 *Sumažinti klimato kaitos poveikį* ir DVT16 *Taika ir teisingumas, stiprios institucijos*. Svarbu paminėti, jog indeksas šalių Tikslų siekimo progresą vertino globaliame kontekste – tai, pavyzdžiui, paaiškina, kodėl taip gerai atrodome DVT1, nors nacionaliniame kontekste skurdas ir socialinė nelygybė tebėra itin opi šalies problema (žr. Darnus gyvenimas erdvėje).

Išsamus nacionalinis Lietuvos progreso link DVT įvertinimas dar nėra atliktas. Šiuo metu (2018 m. II ketv.) yra rengiama ataskaita Niujorke 2018 m. liepą vyksiančiam JT Aukšto lygio politiniam forumui (angl. *High Level Political Forum*). Šioje ataskaitoje yra apžvelgiami visi 17 Tikslų: Lietuvos pasiekimai kiekviename Tiksle, taip pat iššūkiai ir ateities planai. Duomenis ir tekstą ataskaitai pateikė skirtingos valstybės institucijos, pagal savo kompetencijas. Į ataskaitos rengimo procesą oficialiai buvo įtraukti ir socialiniai partneriai[2], tačiau ataskaita neabejotinai pirmiausia yra institucinis dokumentas. Nors ataskaitos rengimas galėjo būti proga kritiškai į(si)vertinti Lietuvos progresą siekiant DVT bei nubrėžti gaires ateičiai, tuo nebuvo pasinaudota ir šiuo metu dokumentas labiau primena atsiskaitymą už nuveiktus darbus skirtinguose sektoriuose, be kritiškų įžvalgų (ypač apie problematiką ir iššūkius), gilesnių sąsajų paieškų, integracijos ir komunikacijos ar brėžiamų ateities perspektyvų ir ambicijų.

[1]SDG Index and Dashboards Report, 2017

[2]Nevyriausybinių organizacijų (NVO) ir kitų subjektų veikla su DVT Lietuvoje yra labai ribota. Egzistuoja Nacionalinė nevyriausybinių vystomojo bendradarbiavimo organizacijų (NNVBO) platforma, kuri dalinai vienija organizacijas dirbančias su DVT, nors didžiausias dėmesys vis tik yra skiriamas DVT17 daliai apie vystomąjį bendradarbiavimą. NNVBO 2017 m. yra išleidusi savo DVT apžvalgą, kuri daugiausiai remiasi Statistikos departamento rodikliais. Šiuo metu, su URM parama, daugiausiai yra užsiimama viešinimo, mažiau analitinėmis, turinio kūrimo veiklomis. Kalbant apie plačiąją visuomenę, NNVBO užsakymu 2016 m. atliktos apklausos duomenimis, tik 4 proc. Lietuvos gyventojų žinojo, kas tai yra DVT, 16 proc. žinojo, kas tai yra darnus vystymasis.

Aukščiau minėtų šalies strateginių dokumentų veiksmų planuose yra išsikelti tikslai ir uždaviniai, taip pat dažniausiai įvardinti jų pokytį matuojantys rodikliai, tačiau kol kas jie nėra tiesiogiai susieti su DVT[1]. Pastarąją užduotį dalinai yra įgyvendinęs Lietuvos statistikos departamentas – jie yra paskelbę dokumentą, kuriame kiekvieno DVT rodikliams (angl. *indicators*) yra pasiūlyti nacionaliniai atitikmenys. Tačiau:

1) dauguma pastarųjų rodiklių yra Statistikos departamento kaupiami duomenys ir tik labai nedidelė informacijos dalis kaupiama kitų šaltinių
2) dokumentas padengia ne visus JT Darnaus vystymosi darbotvarkėje pateiktus uždavinius/rodiklius – kokiais kriterijais buvo remtasi nusprendžiant, kokie DVT rodikliai bus lentelėje ar kokie lietuviški atitikmenys bus naudojami, nėra aišku
3) kai kurie Lietuvai aktualūs DVT rodikliai nėra įvertinti, kitiems parinkti ne patys reprezentatyviausi duomenys.

Tai, jog nėra išvystytos nuolatinės stebėsenos sistemos strateginiams tikslams ir uždaviniams ar bendros nacionalinių rodiklių sistemos irgi yra problemos, kurioms reiktų įvardinti sprendimus ateityje.

Taip pat dalinai yra atlikta analizė, kaip skirtingi DVT ir jų uždaviniai siejasi su Lietuvos strateginiais dokumentais ir jų tikslais. Tačiau šis įvertinimas atliktas gana paviršutiniškai – prie uždavinių dažnai nurodyta plati strateginio nacionalinio dokumento dalis, o ne konkretus tikslas, uždavinys ar priemonė. Kita vertus pastebėta, jog konkrečios priemonės ne visada atitinka tikslus, darnai priemonės yra ribotos ir koncentruojasi į konkretų kiekybinį, o ne kokybinį pokytį.

Prie kai kurių DVT/uždavinių yra nurodyti jų „savininkai“ – atsakingos šalies institucijos. Kiek jos yra iš tiesų atsakingos už atitinkamų tikslų siekimą Lietuvoje – įvertinti sudėtinga. Kita vertus, tai, jog kai kurie DVT neturi įvardinto „savininko“, nereiškia, jog toje srityje darbai nevyksta.

[1]Vertėtų paminėti, jog visi čia mini TA buvo priimti prieš priimant DVT (iki 2015 m. rugsėjo)

Lietuvos DVT prioritetai

Galiausiai, DVT kontekste yra nustatytos ypač Lietuvai aktualios sritys (išskirtos pirmiausia remiantis Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos organizuotomis tarpinstitucinėmis diskusijomis). Išskyrus vystomojo bendradarbiavimo išryškinimą, šios sritys per daug nesiskiria nuo NPP deklaruotų nacionalinių prioritetų ir juose įvardintų tikslų (žr. Lentelė 1), bet tiesioginio susiejimo tarp šių dokumentų ir iniciatyvų nėra pateikta[1].

Lyginant šias dvi lenteles, iš pirmo žvilgsnio Lentelė 2 atrodo labiau subalansuota, nors Lentelė 1 ir atliepia daugiau DVT – pastarojoje vienas prioritetas apima daug Tikslų ir taip prarandamas aiškus fokusas. Kita vertus, tai jog NPP prioritetai atliepia keletą ar net keliolika Tikslų yra ir teigiamas dalykas, skatinantis judėti link labiau integruoto, darnesnio vystymosi[2].

Lentelėje 1 ryškiai dominuoja DVT16 (visuomenės įtraukimas ir stiprios institucijos), taip pat DVT8, 9 ir 10 (ekonominiai) tikslai. DVT11, nors irgi minimas dažnai, atsiranda tik kultūrinio paveldo ir darnaus transporto kontekste. Per abi lenteles tiesiogiai nėra minimi šie Tikslai – DVT2 *Sumažinti badą*, 5 *Lyčių lygybė* ir 13 *Sumažinti klimato kaitos poveikį*. Kadangi, kaip minėta anksčiau, visi DVT yra labai glaudžiai susiję, kai kurie šių DVT aspektai yra padengiami kitų, lentelėse minimų Tikslų (bet ne visi).

Abi lentelės gana išsamiai atspindi socialinius ir ekonominius aspektus, tačiau aplinkos aspektui abiejuose yra skiriama gerokai mažiau dėmesio. Klimato kaita, pavyzdžiui, yra minima tik netiesiogiai; iš DVT 6, 14, 15 NPP uždaviniuose minimi tik gamtinio paveldo išsaugojimas, gamtinių išteklių tausojimas ir vandens, oro bei dirvožemio taršos mažinimas.

Nustatomi nacionaliniai DVT prioritetai nėra blogai – akivaizdu, jog skirtingoms šalims skirtingos sritys yra aktualesnės ir joms norisi skirti daugiau dėmesio. Kita vertus, atsižvelgti reikėtų į visus DVT, taipogi yra svarbus jų balansas – tik siekdami visų DVT vienu metu tikrai galėsime užtikrinti gerovę visiems.

[1]Tik aktualios sritys yra išvardintos protokoluose, bet viešai nėra prieinamos jokios ataskaitos ar panašūs dokumentai, kurie įvardintų šių sričių parinkimo kriterijus, analizuotų esamą situaciją, planuotų ateities perspektyvas ir pan.
[2]Lietuva 2030 įvardintos sritys, kurias turėtų paliesti pokyčiai, labiausiai siejasi su DVT 16 bei ekonominiais DVT – 8, 9, 10 ir 12.

Lentelė 2 Lietuvai aktualios sritys DVT kontekste (skliausteliuose išskirti papildomi DVT, neįvardinti protokoluose, bet tinkantys pagal prioritetinių sričių formuluotes)

Lietuvai aktualios sritys[1]	Atitinkantys DVT
Skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimas, užimtumo skatinimas	**DVT1 (DVT10)**
Visuomenės sveikatos stiprinimas, sveikatos priežiūros kokybės ir paslaugų prieinamumo didinimas	**DVT3**
Inovatyvios ekonomikos ir išmaniosios energetikos plėtra	**(DVT8, DVT9), DVT12 ir DVT7 (DVT 13)**
Kokybiškas išsilavinimas	**DVT4**
Vystomasis bendradarbiavimas	**DVT17**

[1]Pagal LR vyriausybės pasitarimo protokolą 2017 m. spalio 31 d. Nr. 47, taip pat žr. Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos posėdžio protokolą 2016 m. rugsėjo 7 d. Nr. LV-318

Institucinė atsakomybė už DVT procesą

Iš esamos situacijos analizės matosi, jog itin trūksta DVT svarbos suaktualinimo ir gebėjimo „perskaityti“ DVT atsiremiant į nacionalines realijas, poreikius ir prioritetus. Pastebima, kad dažnai suvokimas apie DVT, neatsižvelgiant į konkrečius jų tikslus, bet vertinant juos bendrai, vis dar yra labai paviršutiniškas. DVT dar nėra įsitvirtinę instituciniame žodyne ir dėl šios priežasties jie nėra instrumentų rinkinio dalimi, nėra aiškiai įvardintos institucijų atsakomybės už skirtingus Tikslus bei konkretūs veiklos planai jiems pasiekti. Todėl kol kas sudėtinga tikėtis tiek DVT sureikšminimo valstybiniame sektoriuje, tiek ir jų nuoseklaus integravimo į strateginius dokumentus ir politikas. Nepaisant to, kad „*darnus vystymasis*“ jau tapo visur paplitusiu diskursu, dažnai naudojamu legitimuoti strategijas ir programas, kai kalbama apie siektinus vystymosi rezultatus, atsiranda nesutarimų tiek dėl darnumo sąvokos, tiek dėl konkrečios DVT pridedamosios vertės.

To viena iš priežasčių – Lietuvoje nėra aiškios institucinės atsakomybės už DVT. Šiuo metu DVT procesą Lietuvoje kuruoja LR aplinkos ministerija (AM) (LR užsienio reikalų ministerija yra atsakinga už vystomąjį bendradarbiavimą), bet tik 5 iš 17 DVT įgyvendinimas yra AM kompetencijoje. Savaime tai nėra problema – jeigu institucija turi pakankamai žmogiškųjų resursų ir geba tinkamai užtikrinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, kurio itin reikia dirbant su tokio tipo iniciatyva, jos teminės kompetencijos yra mažiau aktualios.

Didžiojoje dalyje ES šalių narių būtent aplinkos ministerijos (ar jų atitikmenys) yra atsakingos už DVT įgyvendinimo koordinavimo procesą[1]. Tačiau be techninio koordinavimo, labai svarbu ir turinio kokybės vertinimas – iš skirtingų institucijų ateinančių žinučių tarpusavio suderinimas bei suderinimas su bendra šalies vizija ir strategija. Šiuo metu AM tai nėra užtikrinama: deramam ir visapusiškam procesui trūksta žmogiškųjų išteklių, o klausimo suaktualinimui ir DVT progreso užtikrinimui trūksta ir politinės galios. Galimas sprendimas – DVT perduoti į LR vyriausybės kanceliariją, kuri turi didesnius komunikacinius, tarpsektorinius turinio generavimo resursus bei didesnį politinį statusą. Šiuo metu vyriausybės kanceliarijos yra atsakingos už DVT trijose ES šalyse – Estijoje, Slovakijoje ir Slovėnijoje.

Apskritai, jeigu DVT paremta metodika būtų integruota tiek strateginiame lygmenyje, tiek ministerijų veiklos planuose – tai taptų tikrai integruoto vystymosi pradžia, neapsiribojanti tik diskursu.

[1]Žinoma, tai gali būti išraiška tos pačios problemos kaip ir Lietuvoje – darnus vystymasis vis dar nevertinamas pakankamai rimtai ir laikomas tik aplinkosaugininkų rūpesčiu.

4.

Kodėl verta ir kaip integruoti DVT į nacionalinę politiką?

DVT integravimo keliai – pasiūlymai: Strateginis ir teritorijų planavimas

DVT: tarpusavio sąryšiai ir integralumas

Viena iš pagrindinių DVT savybių yra tai, jog jie apima visas valstybės ir visuomenės gyvenimo sritis – ekonominę, socio-kultūrinę ir aplinkos. Taip pat, visi tikslai yra glaudžiai susiję. Vieno konkretaus tikslo atskirai pasiekti neįmanoma, neatsižvelgiant į kitus tikslus. Tikrai darnus vystymasis gali būti užtikrintas tik tuomet, kai skirtingi prioritetai yra derinami tarpusavyje, jų siekiama sinergiškai, atsižvelgiant į sąveikas ir sąryšius tarpusavyje per uždavinius (žr. plačiau „DVT analizė“). Darnus vystymasis nebus užtikrintas jeigu, pavyzdžiui, bus siekiama DVT7 *Prieinama ir švari energija*, kartu neužtikrinant DVT9 *Pramonės, inovacijų ir infrastruktūros*, DVT13 *Sušvelninti klimato kaitos poveikį* bei DVT15 *Gyvybė žemėje* (be kitų).

Analizuojant pačius DVT, kas į juos įeina (uždaviniai ir rodikliai), sąryšius tarp pačių DVT bei jų galimas sąsajas su LR strateginiais dokumentais, peršasi dvejopa išvada:

- patvirtinimas, jog nacionaliniai strateginiai dokumentai dažnai persidengia arba vienas kitam prieštarauja, pavyzdžiui, dažnai strategijose, kurios tiesiogiai su teritorijų planavimu nėra susijusios, neatsižvelgiama į teritorinius, erdvinius aspektus
- DVT yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir turėtų atsispindėti savo visumoje bet kokiame strateginiame dokumente, nesvarbu, ar jis būtų trumpalaikis ar ilgalaikis, siauro ar plataus profilio (vieno sektoriaus vs. tarpsektorinis), bent jau įvertinant, kokią įtaką vieno ar kito strateginio dokumento tikslai darys atskirų DVT ir jų visumos įgyvendinimui

Didelė dalis LR strateginių dokumentų turėtų būti atnaujinti 2020 m., įskaitant LRBP, savivaldybių Bendruosius planus ir NPP. Tai atveria galimybę, pasiremiant DVT ir jų siūloma struktūra ir krypčių sistema, naująsias strategijas rengti labiau integruotas, dinamiškas ir efektyvesnes, įtraukiant daugiau suinteresuotų šalių ir atsižvelgiant į daugiau sričių ir aspektų.

Tačiau, kad tai būtų sėkmingai įgyvendinta reikia įdėti nemažai pastangų. Viena iš pagrindinių sąlygų tokiam tikslui pasiekti – tai visų suinteresuotų šalių, prisidedančių prie strateginių plėtros dokumentų įgyvendinimo, susipažinimas ir DVT supratimas kaip tinkamo instrumento integruotam ir valstybės prioritetus atitinkančiam vystymuisi siekti.

Kodėl DVT yra svarbūs Lietuvos kontekste ir kodėl apie juos verta kalbėti ir integruoti į nacionalines strateginio ir teritorinio planavimo sistemas[1], nustatančias valstybės plėtros viziją, kryptis ir siekius?

Egzistuojant „*Lietuva 2030*“ gairėms ir siekiamybėms, taip pat NPP veiksmų planui su rodikliais, gali pasirodyti, kad DVT yra perteklinis reguliavimas (kad ir rekomendacinio pobūdžio), sutartas kitų pasaulio šalių ir Lietuvos neliečiantis. Tačiau argumentų, paneigiančių tokį požiūrį, yra daug:

UŽSIENIO REIKALAI:

Teiginys: *DVT yra skirti besivystančioms pasaulio šalims ir Lietuvos neliečia*

- DVT buvo kuriami kaip universalūs, visoms pasaulio šalims ir bendruomenėms pritaikomi tikslai, suvokiant, jog darniai, su mažu poveikiu aplinkai auganti visų gerovė yra naudinga visiems
- DVT nustato vystymosi kokybės standartą visoms šalims, tai yra minimalūs siekiai, kuriuos užtikrinti turi tiek išsivysčiusios, tiek besivystančios šalys
- Problemos, išryškintos DVT, yra aktualios ir Lietuvai, nes didelė jų dalis peržengia vienos valstybės sienas – tarša gali būti regioninė problema, kaip ir žmonių migracija, klimato kaita yra globali problema – nuo jų izoliuotis negalime
- DVT integravimas užtikrintų glaudesnius ryšius su tarptautine bendruomene, prisidedant prie bendrų pasaulinių tikslų siekimo, siekiant išvengti gamtinių sąlygų tolesnio prastėjimo ir mažinti socio-ekonominę nelygybę

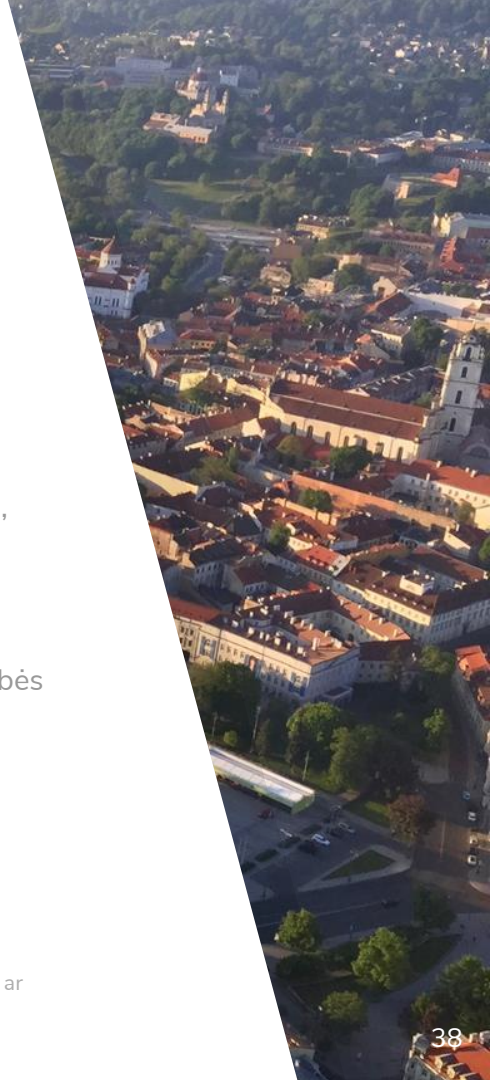

[1]Strateginio planavimo sistema – tiek nacionalinio, tiek municipalinio lygmens planavimo ir regioninės plėtros dokumentai, pvz. „*Lietuva 2030*“ ar NPP. Teritorijų planavimo sistemoje atitinkamai rengiami teritorijų planavimo dokumentai, pvz. LRBP arba savivaldybių Bendrieji planai.

VIDAUS REIKALAI:

Teiginys: *DVT yra perteklinis reguliavimas, turime pakankamai savų strategijų ir vizijų*

- Viena didžiausių DVT vertybių yra jų visuma; taigi, atsižvelgimas į visus DVT savaime skatina tikrai integruotą, tarpsektorinį mąstymą (taip pat erdvėje ir laike), užtikrinant, jog vieno DVT siekimas neužkerta kelio siekti kito DVT;
- Viena didžiausių šiandienos problemų Lietuvoje yra socio-ekonominė nelygybė ir atskirtis – pagal šį rodiklį atrodome prasčiausiai ES. Nelygybės mažinimas yra kertinis DVT elementas, viena iš gijų, siejančių visus tikslus. Taigi DVT galėtų būti naudojami ir tam tikram pasitikrinimui, ar tikrai atsižvelgiame ir sprendžiame visus nelygybės aspektus, ar tai būtų skirtumai tarp lyčių, ar prieiga prie informacijos, kokybiško išsilavinimo, sveikatos paslaugų, viešųjų erdvių ar kitų išteklių, įskaitant gamtinių;
- Kol kas Lietuvoje daugiausiai tik operuojama darnios plėtros terminais, tačiau, be pavienių iniciatyvų, tikro ir ženklaus progreso nematyti. Darnus vystymasis dar dažnai yra matomas tik kaip aplinkosaugininkų reikalas, pamirštama, jog siekiant darnaus vystymosi svarbu užtikrinti tiek socialinę, tiek ekonominę gerovę, tiek palaikyti sveiką, ekosistemines paslaugas teikiančią aplinką. DVT tai ne tik plačių vizijų rinkinys, bet ir labai konkretūs uždaviniai, kurie atsižvelgiant į šalies kontekstą galėtų tapti ir strateginio planavimo pagrindu.

Trumpai tariant, nėra būtina DVT integruoti tiksliai taip, kaip yra surašiusios JT. Tai gali turėti mažai naudos, jais gali nebūti vadovaujamasi dėl nepakankamo DVT suaktualinimo ir supratimo Lietuvoje. Šiuo metu tikslai yra labiau komunikacinė priemonė – daug svarbiau yra viršuje paminėtų ir *Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 m.* išgrynintų principų – darnumo, kompleksiškumo, visuomenės įtraukimo, atsparumo – integravimas į nacionalinę politiką.

Lentelė 3 Darnaus vystymosi principų ir konkrečiai DVT taikymo ir integravimo į nacionalinę politiką SSGG analizė

	TEIGIAMI VEIKSNIAI	NEIGIAMI VEIKSNIAI
VIDINĖ APLINKA	**STIPRYBĖS** • DVT – aiškus, konkretus komunikacinis įrankis apie darnų vystymąsi • DVT suderinti ir priimti bendru tarptautinės bendruomenės sutarimu • Tikslai kalba apie ilgalaikę perspektyvą – nauda kuriama ne tik šiandienos, bet ir ateities kartoms • Pagrindiniai DVT principai: skatinama gerovė (įskaitant ekonominę), tuo pačiu užtikrinant visos planetos sveikatą ir atsparumą įvairioms grėsmėms • Integruotas, kompleksinis požiūris	**SILPNYBĖS** • Žvelgiant detaliau į DVT – ne tik 17 tikslų, bet ir jų uždavinius ir rodiklius – atsiranda labai daug informacijos, reikalaujančios specifinių žinių ir gebėjimų viską apdoroti, įžvelgti sinergijas, naudas ir pan. • DVT rodiklių suderinimui su nacionalinių strateginių dokumentų rodikliais ir jų integralumo bei teritorinės dimensijos įvertinimui reikia papildomų resursų ir kompetencijų • Gali būti sunku susieti DVT su jau vykdomomis veiklomis įgyvendinant šalies prioritetus • Kai kurių uždavinių/rodiklių atvejais trūksta konkretumo ir duomenų
IŠORINĖ APLINKA	**GALIMYBĖS** • Glaudesnis bendradarbiavimas tiek tarp institucijų nacionaliniu lygiu, tiek su tarptautine bendruomene siekiant bendrų tikslų • Užtikrinamas tikrai darnus vystymasis, apimantis socialinius, ekonominius ir aplinkos veiksnius • Visapusiškai auganti visuomenės ir individo gerovė • Sprendimų priėmimo procesuose įgyvendinami nauji principai – auganti partnerystė ir įtrauktis, integralumas, visuotinė lygybė	**GRĖSMĖS** • Nepakankamas temos suaktualinimas, žinių trūkumas apie problemas kylančias dėl nedarnaus vystymosi bei DVT suteikiamas galimybes jų sprendimui • Aiškių metodologijų, įrankių, kaip užtikrinti darnų vystymąsi įvairiose srityse/kaip integruoti DVT trūkumas • Šiuo metu nėra aiškios institucinės atsakomybės už DVT procesą

Apibendrinimas ir išvados

Lentelėje 3 pateikiama SSGG analizė, apibendrinanti esamą situaciją (aplinką ir veiksnius) susijusią su DVT integravimu į nacionalinę politiką.

Darnaus vystymosi kalba, sąvokos egzistuoja, precedentų taip pat būta (pvz. 2011 m. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija) – ko pirmiausia trūksta, tai DVT temos aktualinimo, o tai galima pasiekti tiek viešinimo kampanija, tiek pačių tikslų konkretizavimu ir pritaikymu nacionaliniam kontekstui bei plačiosios visuomenės supažindinimu su ekspertinėmis žiniomis apie darnią plėtrą.

Lietuva šiandien susiduria su demografiniais iššūkiais, kurie tiek patys yra veikiami nedarnaus vystymosi (socialinė atskirtis, deramo darbo neužtikrinimas), tiek patys lemia nedarnių procesų tąsą (nedarni urbanizacija, infrastruktūros plėtra). Tik visos visuomenės įtraukimas į DVT siekimą gali duoti teigiamų rezultatų.

Taip pat nėra aiškių darnaus vystymosi principų integravimo į teritorijų/strateginio planavimo procesus instrukcijų (metodologijos) bei šio integravimo stebėsenos ir vertinimo (pasitelkiant tiek kiekybinius, tiek kokybinius rodiklius). Sukūrus tokią sistemą, DVT įgyvendinimas bei šių principų priėmimas visuomenėje tikėtina galėtų vykti aiškiau ir sparčiau.

KELIAS 1
STRATEGINIS PLANAVIMAS

DVT integravimas į strateginio planavimo sistemą

DVT integravimas į STRATEGINIO PLANAVIMO sistemą

Vienas iš galimų DVT integravimo nacionaliniu mastu kelių – strateginio planavimo sistema (toliau – SPS) (Lentelė 4), apimanti tris lygmenis: strateginį planavimą (ilgos/vidutinės trukmės), programų įgyvendinimą (vidutinės trukmės) ir asignavimų valdymą (vidutinės ir trumpos trukmės).

Sudėtinė SPS dalis yra integruotas prognozavimo, strateginio ir biudžeto planavimo procesas, kuris yra skirtas įvardinti šalies strateginius tikslus ir nustatyti reikalingas priemones bei veiksmus šių tikslų įgyvendinimui. Šiuo metu JT (taip pat ir ES) darnaus vystymosi darbotvarkė nėra integruota į SPS. Be to nėra nustatyta ilgalaikė ir dinamiška stebėsenos ir vertinimo, atsižvelgiančių į vykstančius pokyčius, praktika. Keliamiems prioritetams trūksta integralumo, o horizontalūs principai nėra akcentuojami priemonėse.

Pagrindinė problema yra strategijų aktualumas ir įgyvendinimas. Šiuo metu darnus vystymasis į SPS yra įvedamas per papildomas ir atskiras strategijas, kurios yra rekomendacinio pobūdžio ir nesudaro šalies strateginio vystymosi „stuburo“. DVT, jų uždaviniai ir rodikliai kol kas nėra susieti su nacionaliniais strateginio planavimo dokumentais, rodiklių siekiamos reikšmės (kiekybiniai tikslai) nacionaliniu lygiu tai pat nėra apibrėžtos. Trūksta paskatų mechanizmo jau nusibrėžtoms siekiamybėms pasiekti.

DVT integravimas į „*Lietuva 2030*“ ir NPP strategijų šeimą leistų optimizuoti strateginiame lygmenyje šiuo metu savarankiškai funkcionuojančių planavimo dokumentų skaičių (konkrečiai pirmiausia atsisakant Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos). Tai taip pat suteiktų prielaidą parengti vieningą ir visiems suprantamą rodiklių stebėsenos sistemą.

Tačiau reikėtų nepamiršti, jog DVT integravimas į esamas strategijas, programas bei taip pagrindžiamas planavimo dokumentų konsolidavimas, neturėtų būti pagrindiniu ir savaiminiu tikslu. Tai tik priemonė siekiant spręsti plėtros veiksmingumo ir efektyvumo problemas bei užtikrinti iš tiesų darnų vystymąsi.

Lentelė 4 DVT integravimas į strateginio planavimo sistemą (SSGG)

	TEIGIAMI VEIKSNIAI	NEIGIAMI VEIKSNIAI
VIDINĖ APLINKA	**STIPRYBĖS** • SPS, integruojanti DV principus, nustato valstybinę plėtros strategiją užtikrinant vystymosi integralumą • Svarbiausiuose strateginiuose dokumentuose įtvirtintas DV suteikia galimybę stiprinti tarpsektorinį planavimą ir skatina skirtingų sektorių glaudų bendradarbiavimą ir interesų derinimą • DV principų įtvirtinimas nacionaliniame lygmenyje paskatintų juos įtvirtinti ir vietiniu lygiu	**SILPNYBĖS** • Ne visi DVT gali pasirodyti aktualūs ir prioritetiniai Lietuvai, taip suardant DVT bendrą struktūrą • Kai kurių DVT uždavinių/rodiklių atvejais trūksta konkretumo ir duomenų – tai galėtų apsunkinti stebėseną • Integruotos ir vieningos siekiamybių, rodiklių ir stebėsenos sistemos sudarymui reikia atitinkamų kompetencijų ir resursų
IŠORINĖ APLINKA	**GALIMYBĖS** • Suderinant DVT su jau esamais šalies prioritetais ir susiejant su intervencijomis (SPS su integruotu DV modeliu), jie gali būti užtvirtinami trumpalaikėse strategijose ir veiklos planuose • Šiuo metu miestų ir bendruomenių plėtra neatitinka šalies tarptautinių įsipareigojimų, nėra išnaudotas įstatymų potencialas – DVT integravimas ir taikymo metodologija galėtų padėti pakeisti padėtį • DVT integravimas strateginiame lygmenyje padėtų sukurti vieningą stebėsenos rodiklių platformą, siekiant ilgos ir vidutinės trukmės strateginio planavimo dokumentuose nustatytus tikslus konvertuoti į rodiklius/ indeksus, kurių pokyčių stebėsena būtų vykdoma strateginiame lygmenyje • Visapusiškai auganti visuomenės ir individo gerovė dėl darnių ir tvarių strateginės politikos planavimo sprendimų	**GRĖSMĖS** • Nacionaliniai strateginiais planai silpnai atsispindi vietos/savivaldos plėtros dokumentuose ir procesuose (TA netaikymas) • Nepakankamas temos suaktualinimas, žinių trūkumas apie problemas kylančias dėl nedarnaus vystymo(si) ir apie DVT suteikiamas galimybes • Aiškių metodologijų, įrankių, kaip užtikrinti darnų vystymąsi įvairiose srityse/kaip integruoti ir lokalizuoti DVT trūkumas • Šiuo metu nėra aiškios institucinės atsakomybės už DVT • SPS liks abstrakti su nekonkrečiais suformuluotais vystymosi kriterijais, jos bus nesilaikoma

KELIAS 2
TERITORIJŲ PLANAVIMAS

DVT integravimas į teritorijų planavimo sistemą

DVT integravimas į TERITORIJŲ PLANAVIMO sistemą

Kitas iš svarstomų DVT integravimo nacionaliniu mastu kelių – teritorijų planavimo sistema (Lentelė 5).

Pirmiausia, pagrindiniai su darniu teritorijų planavimu susiję tarptautiniai ir ES susitarimai – JT Naujoji miestų darbotvarkė (NMD, angl. *New Urban Agenda*) ir ES miestų darbotvarkė (angl. *EU Urban Agenda*) – yra įvardinami kaip kertiniai įrankiai įgyvendinant tiek Darnaus vystymosi darbotvarkę iki 2030 m., tiek Paryžiaus klimato kaitos susitarimą vietos lygmeniu.

2016 m. Kite, Ekvadore vykusios JT Būsto ir darnaus miestų vystymosi konferencijos (Habitat III) metu priimta NMD – tai bendra pasaulinė vizija miestams ir jų ateičiai, paremtai darnaus ir tvaraus urbanistinio vystymosi principais. NMD yra vienas iš tarptautinės bendruomenės žingsnių patvirtinančių, jog darnus vystymasis – pasauliniame, regioniniame, nacionaliniame, vietos lygmenyse – negali būti įsivaizduojamas be darnaus miestų vystymosi.

Darnus vystymasis – tai iš skirtingų krypčių susidedanti sistema, kuri būtent erdvinio planavimo pagalba padeda integruoti ir tarpusavyje suderinti sektorines strategijas, turinčias tiek fizinės infrastruktūros, tiek erdvinę, urbanistinę išraiškas. Kita vertus, erdvė yra pastoviai kintantis vardiklis, atsižvelgiant į besikeičiančią socialinę-ekonominę ir demografinę situaciją bei prognozes ir dėl šios priežasties be ilgalaikės erdvinės strategijos peržiūros ir tikslinimo strategijos erdvinis planavimas gali tapti neveiksnus.

DVT įgyvendinimo sėkmė stipriai priklauso nuo gebėjimo juos nuleisti į miestų, vietos bendruomenių lygmenį – ten kur iš tiesų vyksta kasdienis žmonių gyvenimas ir veikla. NMD tikslas – skatinti pergalvoti, kaip planuojame miestus, kaip juos tvarkome ir valdome ir kaip juose gyvename. Sekant NMD, miestai nebėra ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių problemų šaltiniai (kaip dažnai yra šiandien), o atvirkščiai – juose sukuriama reikšminga BVP dalis, jie yra kultūrinio ir socialinio gyvenimo centrai, tuo pačiu mažinantys savo poveikį aplinkai ir besirūpinantys jos apsauga.

2018 m. I ketv. prasidėjęs naujojo LRBP rengimo procesas sukuria progą atliepti šiuos tarptautinius procesus ir susitarimus nustatant Lietuvos teritorijos vystymo(si) gaires iki 2030 m. ir 2050 m. Remiantis bendra LR teritorijų planavimo įstatymo Bendrojo plano dalies analize, padaryta išvada, jog tinkamiausias momentas atsižvelgti į DVT yra parengiamojo teritorijų planavimo proceso metu, t. y. prieš koncepcijos ir sprendinių rengimo etapus. Tai dalinai ir vyksta jau dabar – LRBP esamos situacijos studijos rengimo stadijoje yra akcentuojamas darnus vystymasis ir trys kertiniai jo aspektai, kurie turėtų atsispindėti ir LRBP siūlomuose scenarijuose, kryptyse ir sprendiniuose.

Iš DVT perspektyvos, teritorinis LRBP fokusas yra kertinis momentas siekiant DVT integravimo. Teritorijų planavimas, ypač nacionaliniu mastu, yra ypatingas tuo, jog vienu metu apima įvairius sektorius ir tuo pačiu suinteresuotas šalis. Teoriškai, šios suinteresuotos šalys turėtų būti įtrauktos į planavimo procesus, ir bendradarbiauti, o viso šio proceso galutinis rezultatas turėtų būti *win-win* situacija, kur išlošia visos pusės. LRBP apima labai įvairias sritis – tai suteiktų galimybę lokalizuoti visus ar daugumą DVT, o erdvinė/teritorinė prizmė skatintų integruotumą ir interesų derinimą.

Kita vertus, per LRBP galima nuleisti svarbiausius DVT principus ir atliepti tam tikras pačių DVT dalis (turinčias erdvinį aspektą), tačiau LRBP kaip dokumentas greičiausiai negalėtų talpinti DVT uždavinių ir rodiklių. Tačiau šie galėtų, pavyzdžiui, atsirasti LRBP stebėsenos rodiklių sistemoje[1].

Didžiausias LRBP pasiekimas DVT integravimo ir lokalizavimo srityje galėtų būti užtikrinimas, jog LRBP koncepcijoje įtvirtinti darnaus vystymosi principai ir nuorodos į DVT atsirastų ir LRBP sprendiniuose, t. y. kad šie būtų parengti remiantis tais principais ir su horizontaliu tikslu siekti visų 17 DVT.

Kita vertus, tikrasis DVT lokalizavimas būtų įgyvendinamas miestų ir kitų gyvenviečių teritorijų planuotojų, dalyvaujant bendruomenėms. Tam reikėtų atitinkamų įrankių (komunikacijos, taikymo, stebėsenos, kt.), kurie galėtų būti tarp LRBP priedų arba pateikti atskirai.

[1]Kaip siūloma ir Estep Centrinės projektų valdymo agentūros (CPVA) užsakymu parengtoje strateginio planavimo modelio analizės ataskaitoje

Lentelė 5 DVT integravimas į teritorijų planavimo sistemą (SSGG)

	TEIGIAMI VEIKSNIAI	NEIGIAMI VEIKSNIAI
VIDINĖ APLINKA	**STIPRYBĖS** • Erdvinis/teritorinis LRBP aspektas suteikia galimybę vykdyti tarpsektorinį planavimą ir skatina skirtingų suinteresuotų šalių įsitraukimą ir interesų derinimą • LRBP būtų įgyvendinti pagrindiniai DVT principai: skatinama individo ir visuomenės gerovė, tuo pačiu užtikrinant gamtinio ir kultūrinio paveldo išsaugojimą bei didinant teritorijų atsparumą įvairioms grėsmėms • Integruotas, kompleksinis požiūris į teritorijų planavimą	**SILPNYBĖS** • Ne visi DVT turi aiškiai išreikštus erdvinius aspektus, gali būti sunku įtikinti sprendimų priėmėjus apie šių DVT įtraukimą į LRBP • Rengiant LRBP gali pasirodyti, jog viena prioritetinė (teritorinės) plėtros kryptis, kertasi su vienu ar daugiau DVT (pvz. bioenergetinių augalų plėtra su maisto auginimu); kiti interesų konfliktai • Kai kurių DVT uždavinių/rodiklių atvejais trūksta konkretumo ir duomenų, kas galėtų apsunkinti stebėseną
IŠORINĖ APLINKA	**GALIMYBĖS** • LRBP užtikrintų tikrai darnų ir tvarų teritorijų vystymąsi, apimantį socialinius, ekonominius ir aplinkos veiksnius • Visapusiškai auganti visuomenės ir individo gerovė dėl darnių ir tvarių teritorinio planavimo sprendimų • Teritorijų planavimo sprendimų priėmimo procesuose skatinami ir įgyvendinami nauji principai – auganti partnerystė ir įtrauktis, integralumas	**GRĖSMĖS** • Nepakankamas temos suaktualinimas, žinių trūkumas apie problemas kylančias dėl nedarnaus teritorijų vystymo(si) ir apie DVT suteikiamas galimybes • Aiškių metodologijų, įrankių, kaip užtikrinti darnų vystymąsi įvairiose srityse/kaip integruoti ir lokalizuoti DVT trūkumas • Šiuo metu nėra aiškios institucinės atsakomybės už DVT procesą • LRBP liks rekomendacinio pobūdžio, jo bus nesilaikoma, juo nesivadovaujama

Apibendrinimas: du keliai – vienas sprendimas?

DVT integravimas į strateginio planavimo sistemą ir/arba į teritorijų planavimo sistemą – tai proga ne tik užtikrinti darnaus vystymosi planavimą strateginiuose lygmenyse ir pritaikomumą erdvinėje dimensijoje, tačiau tai taip pat padėtų konsoliduoti papildomas su darnaus vystymosi tematika susijusias strategijas, kurios šiuo metu yra naudojamos tik kaip rekomendacinio pobūdžio dokumentai.

Tai taip pat padėtų konkrečias priemones susieti su tikslais ir pabrėžti jų tiesioginį arba netiesioginį tarpusavio ryšį (taip kaip tai yra pabrėžiama *JT Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 m.*)

Iš dviejų aptartų galimų DVT integravimo kelių įvertinimo matyti, jog, siekiant tolygesnės funkcinės ir erdvinės plėtros bei efektyvesnio valstybės finansinių ir žmogiškųjų išteklių naudojimo, būtų naudinga apjungti tam tikrus strateginio ir teritorijų planavimo sistemų planavimo procesus, o kai kuriuos aiškią erdvinę dimensiją turinčius strateginius dokumentus („*Lietuva 2030*“, NPP, nacionalinę darnaus vystymo strategiją) suderinti ar apjungti su LRBP.

Tačiau, svarbu paminėti, kad strateginio ir teritorijų planavimo sistemos neturėtų būti visiškai integruotos. Erdvinis šalies teritorijos planas negali išsamiai suplanuoti reguliacinių, mokestinių, komunikacinių viešosios politikos intervencijos formų bei apibrėžti pagrindinių ilgalaikių reformų ar viešosios politikos pokyčių krypčių. Tuo tarpu ilgos ir vidutinės strateginio trukmės planavimo dokumentai negali pilnai atliepti visų erdvinių aspektų.

Kalbant apie DVT integravimą, pagrindinė išvada vis tik turėtų būti ta, jog kaip DVT apima visas gyvenimo sferas, taip logiškai jie turėtų atsispindėti (ar sudaryti pagrindą) ir visose šalies vystymosi kryptyse. Natūraliai, glaudžiau integruojant strateginio ir teritorijų planavimo sistemas, į jas abi būtų integruojami ir DVT.

KONTAKTAI

Ieva Punytė
ieva.punyte@am.lt

Kristina Simonaitytė
kristina.simonaityte@am.lt

Daugiau:
kurklt.lt/projektai/darnus-teritoriju-planavimas/

Nuotr. Unsplash ir Realisbeautifulstock

© Kurk Lietuvai, LR aplinkos ministerija, 2018

Kurk Lietuvai

Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerija
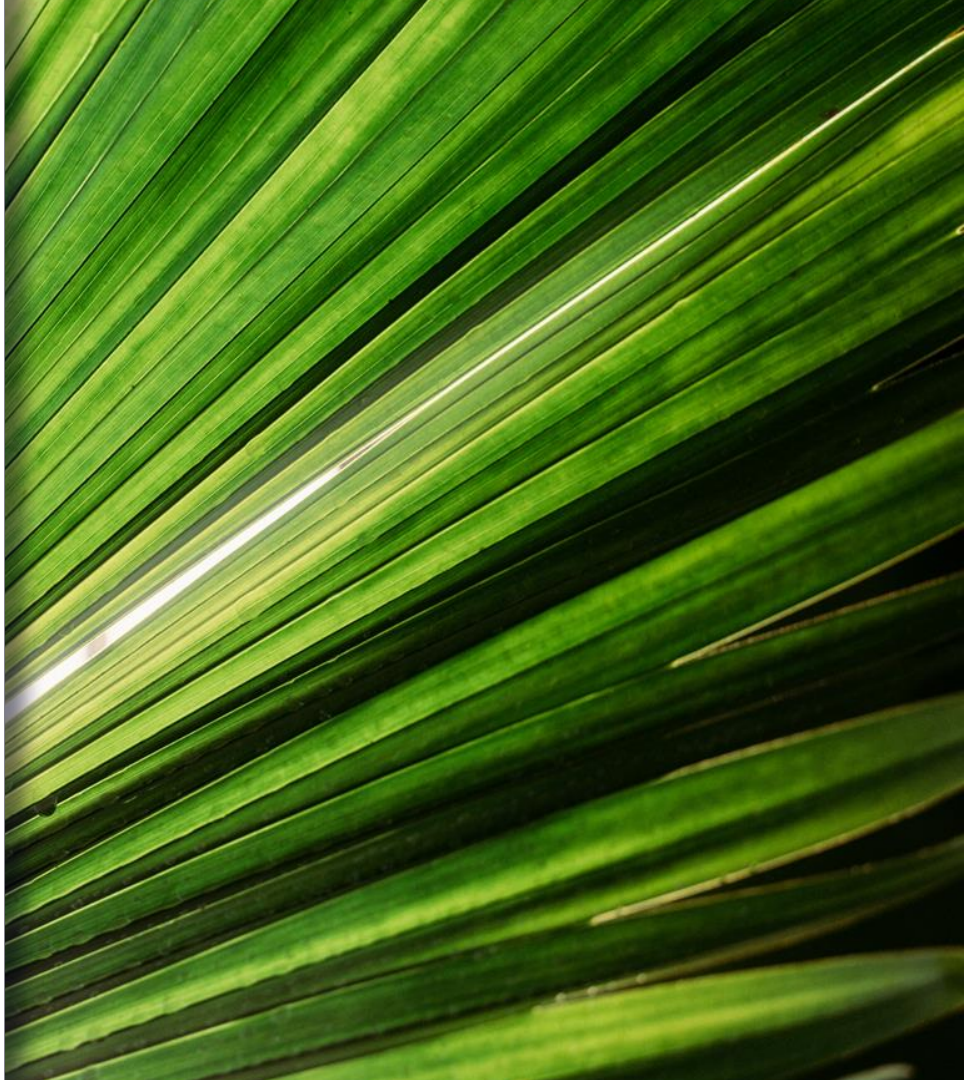
Kuriame Lietuvos ateitį
2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programa